DE SOM GICK FÖRE

En skrift om FUB:arna
som visade vägen

FUB

En folkrörelse växer fram

FUB är en flodvåg i tiden, en ideell och omvälvande kraft, en folkrörelse.

Utvecklingen, från trevande möten på 1950-talet då några få framsynta föräldrar till barn med intellektuell funktionsnedsättning träffades och upptäckte att man hade samma problem, till dagens starka intresseorganisation med lokalföreningar över hela landet och en slagkraftig riksorganisation, har inte varit självklar. Striderna mot fördomar och samhällelig snålhet har varit många och utgången har för det mesta varit osäker.

Om man vill politisk och samhällelig förändring så finns det inga genvägar. Det är de mångas engagemang som är avgörande.

Ja, som alltid när det gäller folkrörelsearbete så är det medlemmarnas vilja att komma tillsammans, organisera möten, facebookgrupper och andra aktiviteter och deras långsiktiga engagemang som betyder mest. Där är FUB som organisation lyckligt lottad. Så många engagerade och duktiga medlemmar som har hittat en livsuppgift här!

Som alltid i levande rörelser så är det också några som förmår formulera kraven som man samlas kring, några som har den organisatoriska, juridiska och politiska kompetensen, några som lyckas förmedla sina erfarenheter av att leva med funktionsnedsättning så att många lyssnar, och några som går före och tar strid mot förlegade mönster.

Det är om en del av dem som den här skriften handlar. De som gick före, de som banade väg och vars arbete har betytt förändrade livsvillkor för personer med IF.

Ett fåtal av dem jag skriver om har jag bara ryktesvis hört talas om, men de flesta har jag träffat och imponerats av. Jag har sett hur de äntrat talarstolar, skrivit inlagor och diskuterat viktiga spörsmål. Några har jag intervjuat, andra har jag läst och lyssnat på, och några har jag arbetat med. Det har varit sjungande år!

Fler borde givetvis ha varit med i denna skrift! I arbetet har andra betydelsefulla personer dykt upp och pockat på min uppmärksamhet. Ingrid Dahlen, Jöns Malmsten, Victor Wahlström, Maj-Britt Lindh, Ann Bakk, Anna-Lena Krook, Lars Bolander, Ann-Charlotte Carlberg, Lars-Olof Olsson, Anders Bergström ... för att nu nämna några! De, och många fler, vore värda egna kapitel i FUB:s rika historik. Kanske kan denna lilla skrift inspirera till fler skildringar av alla dem som på olika håll i landet bidragit till FUB:s utveckling!

Men det här är inte ett personregister. Det är ett försök att levandegöra FUB:s utveckling. Och det är samtidigt en hyllning till folkrörelsen FUB och till de personer som betytt så mycket för att utveckla stödet till personer med intellektuell funktionsnedsättning.

Kanske kan skriften också fungera som inspiration för de som idag arbetar vidare i samma anda! För arbetet är långt ifrån avslutat!

Material till denna skrift har jag hämtat från tidigare nummer av Intra, från olika intervjuer och texter som jag författat genom åren, från Handikapphistoriska föreningens skrifter och inte minst från Olov Anderssons (se sid 28) historiska böcker och skrifter.

Hans Hallerfors, november 2021.

Åke Johansson	4
G A Hjelmström	6
Anna Sodenstierna	6
Torsten Ramer	7
Daniel Melin	7
Bengt Nirje	8
Richard Sterner	10
Allan Everitt	12
Karin Stensland-Junker	14
Bengt Junker	15
Vivan Gunnarsson	16
Lars Zallin	18
John och Gun-Lis Wärngren	20
Gunnar Kylén	22
Sture Gustafson	24
Elisabeth Broberg	26
Olov Andersson	28
Ingrid och Tage Hällvall	30
Anna Strand	32
Göran Stridsberg	34
Conny Bergqvist	36
Elaine Johansson	38

Åke Johansson FUB-rörelsens själ

Åke Johansson 1931–2002.

Åke Johansson var nio år när han fördes in genom porten till Sinnesslöanstalten Hallagård. I sovsalen fick han sin säng och en liten låda i nattduksbordet. I den lådan skulle han förvara allt av personligt värde. Dörren bakom honom låstes. 40 år senare kunde han berätta hur det var i Åkes bok: ”Här i detta rum ska jag leva och bo tillsammans med nio andra pojkar - ingen mamma eller pappa, inga systrar får komma in hit. Här ska vi förvaras och kanske helst glömmas bort”.

Hade berövats sin barndom

32 år senare lämnade Åke anstaltslivet. Han gick på folkhögskola, läste, skrev och diskuterade. Sedan tog han på allvar klivet ut i samhället. Han var inte helt bortglömd – hans systrar hade väntat på honom. Han var behövd. Inom FUB fick han en central roll som förkämpe för utvecklingsstördas rättigheter i Sverige och i världen.

Men åren av förtryck och förnedring fanns kvar. Han hade berövats sin barndom och sin ungdom. Om detta oerhörda övergrepp skrev Åke Johansson, tillsammans med Kristina Lundgren en bok. Den boken, ”Åkes bok”, är det kanske mest skakande och klargörande dokumentet från anstaltsepoken.

Stämplades som efterbliven

För så gick det till. Åke kom från ett fattigt statarhem. Han drabbades av engelska sjukan, kunde inte leka med de andra barnen. Var lite ”egen” och hade svårt att hänga med i skolan. Han stämplades som efterbliven och fördes, mot föräldrarnas vilja, till sinnesslöanstalten.

Utanför stod traktens ungar och kastade glåpord: ”Titta, där är idioterna!”

Innanför fanns fröken Gustavsson med kalla händer och ett ännu kallare hjärta. Hon som såg och hörde allting och som obönhörligt straffade den som försökte sticka upp.

Den som kan sin Oliver Twist känner igen sig. ”Förlåt sir, men jag skulle vilja ha lite till.”, säger barnhemsbarn på institutioner världen över. Och samma feta mr Bumble eller fröken Gustavsson eller vad dom nu kan heta står beredda att verkställa det samhälleliga våldet mot de som vågar kräva sin rätt.

En samhällelig ondska

För det finns en samhällelig ondska – den som avskiljer en grupp och gör dem till syndabockar för en ekonomi som går dåligt eller för ohanterliga motsättningar i samhället.

Ofta finns det en vacker plan med i spelet. Drömmen om det rena, genomskinliga samhället där det avvikande, det som inte är högpresterande och estetiskt tilltalande, förs åt sidan. Elimineras. ”Helst skulle man väl på den vägen (sterilisering, min anm.) vilja utrota all slags fysisk och psykisk mindervärdighet inom befolkningen, både sinnesslöhet och sinnessjukdom, kroppsliga sjukdomar och dåliga karaktärsanlag”, skrev makarna Myrdal på 30-talet.

En individuell ondska

Sedan finns det en individuell ondska – dessa jordens alla mr Bumble som, på grund av egna brister och misslyckanden, finner ett nöje i att förstöra andras liv. Fröken Gustavsson som med ett omutligt nit förföljer och straffar den lille Åke.

Det är när dessa båda, den samhälleliga och den individuella, ondskan förenas som det går riktigt illa för dem so blivit utsedda till offer.

Vaktmästare Tage

Ändå hade Åke tur. Han hade en kärleksfull familj som gav honom det han behövde under de nio första åren av hans liv. Hans systrar stöttade honom genom livet. Och som ett maskrosbarn förmådde han leva och suga näring ur de ynka uttrycken för mänsklig godhet och omtanke som fanns:

”... det fanns änglar även på detta kärlekslösa ställe. Vaktmästare Tage var en sådan. Ingen föreståndare i världen kunde skrämma honom till att börja hata barn. Vi visste snart var vi hade vår beskyddare. Han

var den säkraste, den vi kunde lita på även när vi hade pallat äpplen och gömt dem på höskullen för att ha och knapra på när vintern kom. Vi upptäcktes – och skyddades av vår överängel! Han visste vad det var att vara barn. Att vara inlåsta barn."

Åke Johansson och Nelson Mandela

Det är inte fel att jämföra Åke Johansson med Nelson Mandela. Mandela satt fängslad i 18 år på Robben Island. Båda hade orättmätigt blivit berövade den mänskliga rätten att leva i samhället. Så många år av frihetsberövande! Nelson Mandela 18 år på Robben Island, Åke Johansson 32 år på olika anstalter. Bara de starkaste klarar av ett sådant straff utan att få själen urholkad av rädsla och längtan. Också Åke har burit på ett hat mot det skändliga övergrepp som lett till dessa förlorade år.

"Det var institutionen Hallagården som gjorde mig utvecklingsstörd. Jag var inte utvecklingsstörd när jag kom dit, men jag var det tio år senare".

Orättvist dömd

Övertygelsen att ha blivit orättvist dömd ger kraft att kämpa vidare. Där kanske Åke trots allt skiljer sig från sina olyckskamrater. Att han på goda grunder kan hävda att han inte hade någon utvecklingsstörning. Det förminskar inte hans vittnesmål. Men nog tål det att reflekteras över detta; att den stigmatisering som stämpeln utvecklingsstörd medför är så kraftig. Att det faktiskt för de allra flesta lindrigt och måttligt utvecklingsstörda innebär en daglig kränkning att få den stämpeln på sig.

Åkes bok ställer oss inför många frågor. Bengt Westerberg, den dåvarande socialministern, tog tag i några i sitt välformulerade förord: "Jag ser det som en viktig uppgift i mitt arbete att bidra till att alla institutioner för människor med utvecklingsstörning försvinner. Det hjälps inte att institutionerna är små. Hur mycket värme och ambition personalen än har, innebär själva institutionsformen en kränkning. Åke Johansson vittnar vältaligt om detta."

Vem är du?

Och vi andra: Vilken grupp är det som många idag vill avskilja och göra till syndabockar för en ekonomi som går dåligt eller för ohanterliga motsättningar i samhället? Vilka ska i morgon spärras in eller fråntas rätten till en bra framtid?

Men den kanske allvarligaste frågan som Åke Johansson ställer till sina medmänniskor är ändå denna:

Är du en sådan som fröken Gustavsson eller liknar du vaktmästare Tage?

Under 1970-talet trädde en ny medlemsgrupp fram och krävde sin plats – de som själva hade en funktionsnedsättning. FUB förvandlades från en ren företrädarorganisation till en organisation som söker förena detta företrädarskap med kraven från de utvecklingsstörda om att få företräda sig själva. De första FUB-arna på 1950-talet betraktade den utvecklingsstörde som det "eviga barnet" och man deklarerade att "begreppet barn måste fattas sålunda, att våra skyddslingar är barn i den meningen att de alltid är beroende av vuxna människors tillsyn och vägledning."

Men med Åke Johanssons inträde på scenen föll fördomarna samman. Han blev den stora symbolen och förebilden i Sverige och i världen.

"Det vi hittills har ordnat är bara ett spel för galleriet", sa Åke Johansson, när han blev ordförande i sektionen Klippan. "Det sägs många vackra ord om inflytande, men det måste hända något också".

Klippanstyrelsen 1999. Bakre raden: Åke Johansson, Markus Syrjälä och Conny Bergström. Främre raden: Lena Virgin, Britt-Louise Landström och Lars-Olof Olsson.
Klippan har idag bytt namn till Inre Ringen.

G. A. Hjelmström, Anna Sodenstierna, Torsten Ramer och Daniel Melin

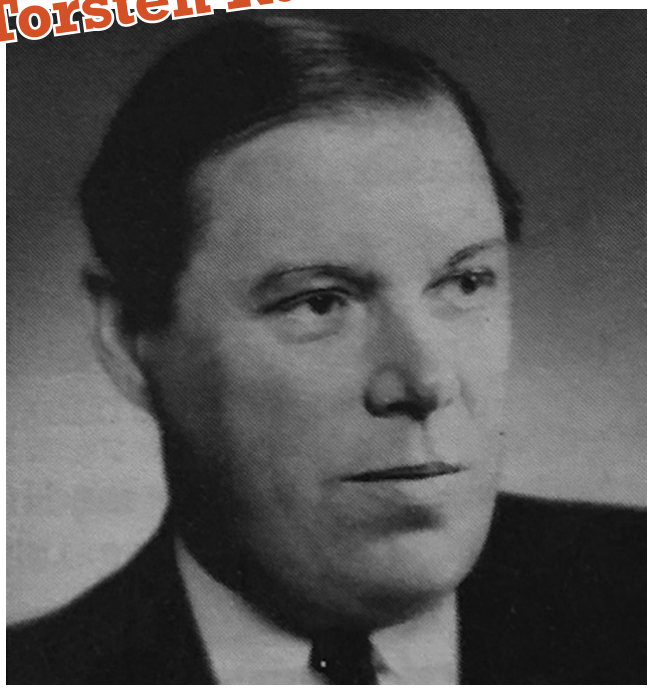

G.A. Hjelmström tog initiativ till den första FUB-föreningen.

Anna Sodenstierna bland idel män.

Gustav Adolf Hjelmström (1907 – 2000)

I Stockholm, den 17 november 1952 bildades FUB:s första förening. Initiativtagare var Gustaf Adolf Hjelmström. Han var utbildad socionom men var yrkesverksam inom rederibranschen. Familjen Hjelmström hade en son med utvecklingsstörning och såg samhällets fördomar, de upprörande förhållandena på vårdhemmen och avsaknaden av verksamheter för hemmavarande barn.

Gensvaret på hans modiga initiativ var stort. Den 27 mars 1953 kom 525 personer till föreningens möte och fram till 14 april steg medlemssiffran från 180 till 283!

Gensvaret ute i landet var också stort. Från olika håll tog man kontakt med honom och bad om hjälp att bilda föreningar. Och han kom. Under åren fram till 1956 bildades flera föreningar ute i landet och då fanns ett underlag för att bilda ett riksförbund. Det skedde den 22 april 1956.

Det var också G.A. Hjelmström som formulerade den första FUB-stadgan. Han ville att FUB skulle vara ett forum för debatt och upplysning, påverka myndigheterna och ta initiativ till utvecklingsstördas ”inlemmande i samhället”. Mål som står sig än idag.

Anna Sodenstierna (1901–1981)

Anna Sodenstierna var en rivig dam. Som folkpartistisk landstingspolitiker, adlig och mamma till ett barn med utvecklingsstörning var hon precis vad FUB behövde. Dels var hon genom sin blotta existens ett bevis för att utvecklingsstörningen inte bara förekom bland de fattiga, dels var hon driftig och hade kontakter. Hon satt med i riksförbundet FUB:s första styrelse och var förbundets ordförande 1958–1962.

Vid den här tiden fanns en klar uppdelning mellan de manliga och kvinnliga medlemmarna. Männen ingick i föreningarnas styrelser och bar bord och ställde i ordning stolar till föreningsträffarna.

Kvinnorna deltog i syföreningsarbetet, vilket på den här tiden var en central del i FUB-föreningarnas arbete. Det var syföreningarna som, genom basarer och försäljning mm, tog fram resurser för många av verksamheterna, som t ex skolskjutsar och sommarkolonier.

Det som var bra med Anna Sodenstierna var att hon tillhörde båda lägren. Hon kunde både driva frågor med männen och deltog också i syföreningarnas arbete.

En fråga som nu blev tydlig var om FUB skulle följa samma utveckling som de flesta systerorganisationer i Europa och själva ta ansvar för att skapa ett bra stöd genom att bygga upp egna vårdhem, dagcenter, skolor mm. Anna Sodenstierna motsatte sig detta. Hon skrev: ”FUB är givetvis beredd att genom egna åtgärder bringa så mycket hjälp som möjligt till utvecklingsstörda barn och deras familjer (men de egna resurserna är små) ... och alla är därför medvetna om att en väsentlig del av vårt arbete måste inriktas på att stimulera samhälleliga organ till ökade insatser.”

Det var klokt, för när kraven på institutionsavveckling tog fart på allvar, under senare delen av 1900-talet, så fick inte motståndarna samma övertygade stöd från föräldraföreningen. Man hade inga egna ekonomiska intressen i vårdhemmen.

Vid den här tiden var Sverige ändå inte riktigt moget för kvinnor med makt. Flera medlemmar sa sig behöva en ”auktoritet i centrala sammanhang” och Anna avgick som förbundsordförande 1962. Men innan dess hade hon inlett FUB:s samarbete med den

Torsten Ramer var en föregångsman inom barnpsykiatrin och Riksförbundet FUB:s första ordförande. Mycket på den tiden handlade om att tvingas ställa upp på olika uppvälgörenhetsjippon. Bilden är tagen när han sitter i juryn för årets Lucia i Stockholm 1956, vars insamlade medel skulle gå till den nya FUB-organisationen.

Daniel Melin for runt i hela Sverige och startade nya FUB-föreningar.

nytillträdde överinspektören (senare medicinalrådet) Karl Grunewald. Det skulle visa sig bli ett mycket fruktbart samarbete!

Torsten Ramer (1902–1974)

Riksförbundet FUB:s förste ordförande hette Torsten Ramer. Som medicine doktor och själv förälder till ett barn med utvecklingsstörning blev han en föregångsman när det gällde barnpsykiatri och stöd till barn med funktionsnedsättning i skolan.

Han var också en av de få som, efter ett besök i Tyskland 1934, protesterade mot naziregimens redan då negativa attityd gentemot barn med särskilda behov. Så här skrev han i en rapport:

"Barnpsykiatrin och barnpsykologin i Tyskland som arbetar med barn som har inlärningssvårigheter har det mycket svårt. Den främsta orsaken till detta tycks vara att den nuvarande regimen tror att sådana barn är av sämre material som man inte vill slösa några resurser på."

Naziregimens syn på människor med funktionsnedsättning ledde till mord på ca 120 000 personer i den s k eutanasiaktionen mellan 1940 och 1945.

Torsten Ramer var med och startade PBU (barn- och ungdomsterapimottagningarna) på 1930-talet. 1965 skrev han i Läkartidningen: "Högstadiet ökar svårigheterna för de handikappade. Barn med inlärningssvårigheter och beteendeproblem kommer att få den psykiska hälsan försämrad och riskerar social utslagning och kriminalitet i den nya skolan".

Han var en del av omvandlingen av tvångs- och fattigvårdssverige till en modern välfärdsstat med mödravård, barnhälsovård och olika stödformer till barn som hade svårigheter i hemmet och i skolan.

Daniel Melin (1892–1979)

Varje rörelse behöver sin organisatoriska grovarbetare. Daniel Melin är kanske den som betytt mest för att bygga upp FUB till en riksomfattande slagkraftig organisation. Men till skillnad mot många andra hade han själv ingen direkt koppling till utvecklingsstörning. Annat än att han 1931–1958 arbetade som rektor för skolan på Johannesbergs Vårdhem i Mariestad. Johannesberg var det första större vårdhemmet, grundat av Emanuella Carlbeck, och var länge ett mönster för de andra vårdhem som byggdes upp i Sverige på 1800-talet och början på 1900-talet.

Daniel Melin var fjärde sonen i en prästfamilj från Västergötland. Hans fem bröder blev alla präster och även Daniel blev så småningom prästvigd.

När han gick i pension ställde han sina krafter till den nybildade FUB-organisationens tjänst. I stort sett utan ersättning for han land och rike runt och startade FUB-föreningar. Han var en omtyckt föredragshållare och ordnade möten med Röda Korset, Rädda barnen, Lions club, Rotary och kyrkliga organisationer för att sprida kunskap om FUB-föreningarnas behov.

Han var också, tillsammans med Bengt Nirje, initiativtagare till konfirmandlägren på Flämslätt för ungdomar med utvecklingsstörning. Därifrån kom så småningom de första kraven på att personer med utvecklingsstörning själva skulle komma till tals inom FUB-organisationen.

Bengt Nirje En virvelvind!

Bengt Nirje 1924–2006. Foto: Thomas Barow

1961 mullrade det till på Socialstyrelsens dåvarande innergård på Karlavägen 100 i Stockholm. En ung läkare från Kristianstad vid namn Karl Grunewald parkerade sin motorcykel (Husqvarna) och stegade energiskt uppför trapporna till det jättelika kontorskomplexet där han började sitt arbete som medicinalråd. Och sedan skrevs det historia när det gäller stödet till personer med intellektuell funktionsnedsättning.

Men historia skrevs också på ett annat håll detta viktiga år. Då började en annan ung energisk man sitt arbete inom samma område. Bengt Nirje hade läst juridik, filosofi, litteraturhistoria m.m. på universitetet, han hade rest i Frankrike och USA, arbetat som journalist och som socialarbetare i ett läger för ungerska flyktingar. Och det var där som den ”gamle anarkisten” (hans egen beteckning) började intressera sig för sociala frågor. Nu hade han, 37 år gammal, anställts som den första ombudsmannen i Riksförbundet FUB. Inte hade man då förstått att det var en virvelvind man anställt! Så här beskrev han själv sina år på FUB:

När man studerar filosofi på universitetet får man bland annat lära sig vad som är bra för människorna, hur vi ska handla mot andra, vad som är rättigheter, vad som är medvetande, vem jag är. Man får lära sig många sanningar. När man så kommer ut i livet då måste man tänka och ta ställning i praktiken. Det var det som hände mig när jag började som ombudsman på FUB 1961.

Jag visste att utvecklingsstörda kunde tänka och jag lärde mig vad de tänkte. Anstalterna, institutionerna, jag visste hur instängt där var och hur maktlösa de var som bodde där. Men det gällde också dem som bodde hemma! Många bodde som i ett akvarium. De hade inte heller rätt att säga till om vad de ville. Då, i början av 60-talet, fanns inga dagcenter där man kunde träffas och inga gruppbostäder. Många kände sig oerhört ledsna. De fick inte göra något. De tilltroddes inte att kunna göra något. Det var som en stor depression över landet.

Det började i Danmark på början av 60-talet. På Askhovs folkhögskola där vi frågade oss varför det inte fanns någon folkhögskola för utvecklingsstörda. Det var också där vi först formulerade utvecklingsstördas rätt till vuxenundervisning, folkhögskola och LL-läsning.

1965 anordnade vi en kurs på Flämslätts kursgård utanför Skara. En del av kursen byggde på övningar. De utvecklingsstörda åkte själva buss in till Skara och Skövde för att handla. De klarade mycket mer än vad mamma och pappa sa att de kunde. Men var och en var de så ensamma, de hade tråkigt. Då bildade de Flämslättsklubben.

Det där blev min ”Attitydförändringsapparat”. Vi hade kurser för 20 utvecklingsstörda per gång. Det kom kanske fyra från varje stad och de kanske hade två handledare med sig. Då delade vi in dem i grupper så att ingen fick träffa sådana som de kände sen förr. De träffade nya människor hela tiden. Då visade det sig att de utvecklingsstörda kunde mycket mer än vad deras handledare trodde. Det var handledarna som blev elever och de utvecklingsstörda som blev deras lärare!

Interiör från ett vårdhem för personer med utvecklingsstörning i USA 1960.
Bengt Nirjes normnaliseringsprincip användes som en murbräcka för att få bort dessa inhumana anstalter.

Vi hade kurser i föreningsteknik så att de lärde sig hur det fungerar i samhället. På kurserna kom ofta frågan upp vad man skulle göra på kvällarna. Jag sa: "Det har jag inte ordnat. Det får ni lösa själva. Det är er kväll." Då ordnade de sina egna fester och det var ofta det som man tyckte var roligast med hela kursen:
– Det gjorde vi ju själva!, sa man.
För det mesta fortsatte de att träffas när kurserna var slut.

Skövdekonferensen 1968 blev det stora genombrottet. För första gången i världshistorien samlades utvecklingsstörda själva och sa hur man ville ha det. De som deltog jobbade i tre dagar. De valde sin egen styrelse och många hade tårar i ögonen efteråt. Men från FUB kom det också många protester: "De bara säger som Bengt Nirje säger åt dem att göra", sa man.

Jag svarade att ingen människa äger rätt att utöva makt över någon annan människa, Föräldrarna har inte rätt att bestämma fullt ut över sina barn. Och de har definitivt inte rätt att styra över andras barn.

Många sa att de utvecklingsstörda var som barn eller ungdomar. Att det kanske var bra ur pedagogisk synvinkel att utvecklingsstörda hade en egen styrelse eller att det var nyttig terapi för dem.

Men jag sa att det är mer än pedagogik och mer än terapi och de är inga barn eller ungdomar. De är vuxna människor som uttrycker sina faktiska erfarenheter. Det är det det handlar om.

Så jag tvingades avgå som ombudsman inom FUB. Jag blev farlig. "Nirje måste stoppas!" sa man. "Han lär utvecklingsstörda att tänka själva!".

(FUB:s forskningsdagar 2001, referat Hans Hallerfors)

Under 1960-talet besöktes vårt land upprepade gånger av den amerikanske presidentens kommitté om omsorgerna om utvecklingsstörda. De hade hört talas om hur vi här försökte tillämpa något som kallades normaliseringsprincipen vid den intensiva nybyggnationen och uppbyggnaden av öppen service som påbörjats. Bakom normaliseringsprincipen stod Bengt Nirje och han ombads beskriva den i ett av deras betänkande som publicerades 1969. Det blev en klassiker.

Normaliseringsprincipen

Normaliseringsprincipen är egentligen ganska enkel. Levnadsomständigheter för utvecklingsstörda skulle motsvara det normala livet. Det som var Nirjes smarta idé var att han definierade vad detta innebar. Vilket försvårade för dem som ville trolla med korten. Det normala livet, sa Bengt Nirje, består av åtta delar:

1/Normal dygnsrytm. 2/Normal veckorutin. 3/Normal årsrytm. 4/Att få genomgå de normala faserna i livet. 5/Att få sina krav respekterade. 6/Att få leva i en tvåkönad värld. 7/Normal ekonomi. 8/Normal byggnadsstandard.

Nirjes betänkande spreds i hundratusentals exemplar över hela USA och Kanada. Olika författare publicerade ett flertal böcker i ämnet och Bengt fördjupade principen i en rad vetenskapliga artiklar. Han blev en eftertraktad föredragshållare världen över.

Demokrat

Men Bengt Nirjes viktigaste insats är för mig inte lanseringen av normaliseringsprincipen utan hans omutliga försvar för demokratin. Det var när han, trots betydande motstånd, stödde de utvecklingsstördas rätt att själva få organisera sig och uttrycka sin mening, som han blev den föregångsman som han fortfarande är.

Bengt Nirje avled den 8 april 2006, 85 år gammal.

Richard Sterner FUB:rörelsens nestor

Richard Sterner (1901–1978).

Länge kopplade man utvecklingsstörning till de lägre klasserna i Sverige. Det var där man hittade de dåliga arvsanlagen som borde utrotas för att den Svenska folkstammen skulle bli frisk och framstående. ”Sinnesslöhet” bekämpades genom giftermålsförbud, steriliseringslagar och avskiljandet av dessa människor till anstalter där de spärrades in på livstid.

Arbetarrörelsen

Richard Sterners pappa var bankdirektör. Men trots sin borgerliga uppväxt anslöt Richard sig till Socialdemokraterna efter att han studerat statistik på universitet. Han fick jobb på Socialstyrelsen där han arbetade fram till 1937, då han blev medarbetare till Gunnar Myrdal och därmed en av de tongivande inom arbetarrörelsens idéutveckling. Han var drivande när arbetarrörelsen utformade sin efterkrigspolitik och arbetade som statssekreterare på handelsdepartementet 1945–1952.

”..ser han fin och trevlig ut”

1943 fick han och hans hustru Margareta ett barn, Tord, som inte utvecklades så som de hade trott. Och det var då som Richard Sterner gjorde ett avsteg från det som tidigare varit överhetens normala tillvägagångssätt när de fick ett barn med utvecklingsstörning. Han och hans fru vägrade att gömma undan barnet! De skickade inte iväg det till en privat institution i Småland, inte heller gömde de undan det i något rum i Östermalmsvåningen (man räknar med att det på 1950-talet fanns ca 100 personer som levde undangömda i rum på Östermalm på grund av utvecklingsstörning).

Visst var det Margareta som fick ta huvudansvaret för Tosses uppfostran men ganska snart började han följa med pappa Richard på hans promenader i rask takt på Stockholms gator. Och det var helt sensationellt. Så omvälvande att den promenerande generaldirektören (Richard utnämndes 1952 till generaldirektör för Försäkringsinspektionen) och hans pojke med funktionsnedsättning kom med i en reportagefilm.

Det är svårt för oss idag att förstå innebörden i denna revolutionära handling, men som normbrytande praktik kan den jämföras med när Sverige fick sin första kvinnliga statsminister – hm, nej just det, dit har vi ju inte kommit än...

”Tord heter han eller Tosse, och vi tycker mycket om honom, hans mor Margareta och jag. I våra ögon ser han fin och trevlig ut.”, skrev Richard. Det finns också många berättelser om Richards och Tosses promenader. I FUB:s medlemstidning UNIK berättades: ”Richard och Tosse åkte spårvagn. Medpassagerarna gjorde olämpliga miner mot Tosse. Med skärpa och mycket högt sa Richard: ”Det är förvisso ingen mänsklig rättighet att slippa se utvecklingsstörda”.

Visste vilka trådar man skulle dra i

Den modige Richard Sterner var med på en kant när Riksförbundet FUB bildades och senare, tillsammans med Bengt Nirje och Allan Everitt, satte han sin prägel på förbundets utveckling. Richard visste hur samhället fungerade, han visste vilka trådar man skulle dra i för att få resultat och han öppnade dörrar till departement och utredningar.

Listan på frågor där FUB var drivande blev allt längre. Det gällde bättre stöd till föräldrar, rätt till plats i förskolan, bättre skolor, bättre boende och sysselsättning, bättre hälsovård och tandvård och mycket annat.

Vårdhemmen

Trots att de flesta personer med utvecklingsstörning bodde på vårdhem och anstalter var detta ännu inte någon stor fråga för FUB. Vårdhemstänkandet satt ännu djupt nedborrat i samhällets och FUB:s inställning till vad som var möjligt.

Man ville förvisso få bort de statliga specialsjukhusen för ”asociala sinnesslöa” men ansåg ändå att det borde få finnas ”goda vårdhem”.

”Låt de intagna i stället delas upp i små grupper och få vara bosatta i villor eller sjukhem. Givetvis under sakkunnig läkarbehandling och översyn av välutbildad personal”, skrev Richard 1976. Men redan då

hade utvecklingen börjat ta fart åt ett helt annat håll. Tio år senare kom en ny omsorgslag som innebar att alla vårdhem och anstalter började avvecklas.

Utvecklingsstördas inflytande i organsiationen

En annan fråga, som FUB hade börjat närma sig var den om personer med lindrig utvecklingsstörning skulle ha något inflytande i förbundets verksamhet. Lars-Göran Zallin och Åke Johansson var drivande och fick stöd från FUB:s första ombudsman Bengt Nirje. Men det tog lång tid och många hetsiga diskussioner innan Richard Sterner lät sig övertygas. Först då blev han drivande när det gällde utvecklingsstördas rätt till inflytande. ”FUB skall drivas inte bara för de utvecklingsstörda utan med dem”, sa han.

Den främste företrädaren

Efter sin pensionering blev Richard Sterner den främste företrädaren för personer med funktionsnedsättningar i vårt land.

Han var ordförande i Statens Handikappråd, HCK, Riks-FUB m.m. och initiativtagare till FN:s deklaration om utvecklingsstördas rättigheter.

Efter hans död 1978 anordnade Handikappförbunden, Vårdarföreningen och Aktionsgruppen för psykiskt utvecklingsstörda i Stockholms län ”Rickard Sterner-dagen” i januari 1979 och mars 1980 i Stockholm. Sammankomsterna utformades som en tribunal – en domstolsliknande konferens – för att avslöja den politiska eftersläpningen i att efterkomma FN:s deklaration om de utvecklingsstördas rättigheter från 1971.

INBJUDAN
TILL

RICHARD
STERNER-dagen

Lördagen den 27 januari kl. 13.00 — ca 17.00.

TRIBUNAL:
Uppfyller Sverige FN:s deklaration om de psykiskt utvecklingsstördas rättigheter?

Vittnesmål från publik och från på förhand vidtalade.

Nya Riksdagshuset
Brunkebergstorg, Hotellingången
Plan 10, Stora Partilokalen

Arrangör: Riks-FUB
HCK
Vårdarföreningen i AB län
Aktionsgruppen PUS

Alla intresserade inbjudes delta. Välkomna!

RICHARD
STERNER
dagen

Söndagen den 2 mars kl 12.00
ABF-huset, Sandlersalen,
Sveavägen 41, Stocholm.

1971 ANTOGS FN-DEKLARATIONEN OM RÄTTIGHETER FÖR PSYKISKT UTVECKLINGSSTÖRDA. SVERIGE RÖSTADE JA. I VÅRT LAND ÄR REGERINGEN ANSVARIG FÖR ATT RÄTTIGHETERNA BLIR EN REALITET OCH ATT MYNDIGHETERNA ARBETAR I DEKLARATIONENS ANDA. OMSORGSLAGEN FRÅN 1968 ÄR DET VIKTIGASTE MEDLET I DETTA ARBETE.

HUR HAR DET GATT? UPPFYLLS DEKLARATIONEN?

PÅ RICHARD STERNER-DAGEN STÄLLER VI ÅTER FRÅGORNA. DENNA GÅNG OM RÄTT TILL ARBETE OCH TILL ETT GOTT BOENDE. FÖRÄLDRAR, PERSONAL OCH ANDRA UPPTRÄDER SOM VITTNEN. UTFRÅGNING OCH KOMMENTARER FRÅN PUBLIKEN. RESULTATET KOMMER ATT TILLSTÄLLAS REGERINGEN OCH FÖRENTA NATIONERNA.

ARRANGÖR: RIKS-FUB
RIKS-HCK
VÅRDARFÖRENINGEN I AB-LÄN
AKTIONSGRUPPEN FÖR PSYKISKT UTVECKLINGSSTÖRDA

Alla intresserade inbjudes delta.

VÄLKOMNA!

Två röster om Richard Sterner:

Sture Gustafson: ”Man skulle kunna säga att Richard Sterner var FUB-rörelsens nestor. Ingen har som han präglat organisationen. – Richard Sterner såg aldrig handikappfrågorna isolerade. De var för honom en del i ett större komplex av orättvisor i samhället. Och dem kom Richard att aktivt bekämpa i hela sitt liv. Han var fylld av ett omutligt rättfärdighetspatos och han hade visionen om ett samhälle för alla.”

Allan Everitt: ”Han såg inte de utvecklingsstördas problem som en isolerad företeelse. Han brännmärkte specialisttänkande och har som ingen annan uppmärksammat vikten av samarbete över fackgränserna. – Richard Sterner besatt en sällspord förmåga att entusiasmera sina medarbetare. Vi lärde oss att inte slås ner av motgångar. Själv lyckades han alltid hitta nya infallsvinklar och gav aldrig ett slag förlorat.”

Allan Everitt
Den kämpande juristen

Allkan Everitt 1921–2010

När organisationen FUB växte fram, när de arga föräldrarnas röster började nå in till landstingsfullmäktige och regeringskanslier och när möten, debattartiklar och opinionsyttringar till slut skulle resultera i förändringar på riktigt – då fanns Allan Everitt där! För förändring kräver i de flesta fall lagstiftning och om det var något som Allan Everitt behärskade så var det just detta.

Den saklige juristen

Om Richard Sterner var ämbetsmannen som kunde öppna dörrarna till maktens boningar och Bengt Nirje var visionären som rörde om i grytan, så var Allan Everitt den korrekte och saklige juristen som lade den rättsliga grunden för mycket av dagens stöd till personer med intellektuell funktionsnedsättning.

Mindre vårdhem och vårdbidrag

Det börjar på 1950-talet när Riksförbundet FUB bildas. Allan Everitt ställer sitt juridiska kunnande i förbundets tjänst. I en skrivelse till inrikesminister Rune Johansson kräver man en översyn av 1954 års lag och man reagerar mot att ”vissa svårskötta psykiskt utvecklingsstörda” endast kan få vård på några centrala statliga anstalter. Man kräver mindre vårdhem med hemliknande karaktär och det behövs ekonomiskt och personellt stöd till föräldrar som vårdar sina barn hemma. Eftersom sådant stöd saknas är i praktiken sluten vård det enda alternativet för många föräldrar.

Framställningen om ekonomiskt stöd gick till Socialpolitiska kommittén och ett vårdbidrag till föräldrar som vårdade sina utvecklingsstörda barn hemma infördes 1964. Han själv var en av många föräldrar som börjat vägra att lämna sina barn till vårdhem. Allans son Göran hade en utvecklingsstörning och bodde hemma.

Rättighetslagen!

Men viktigast var nog ändå arbetet med den Omsorgskommitté som föregick 1985 års omsorgslag. Idén med en rättighetslag för personer med utvecklingsstörning var Allans från början. Den hade växt fram som en övertygelse när man såg hur lätt det var att köra över och strunta i denna grupp. Om de, av statsmakterna tillerkändes vissa klart definierade rättigheter som t ex bostad och arbete, så skulle det bli svårare för lokala makthavare att strunta i dem, även om de inte hördes.

Bengt Nirje, Richard Sterner och Allan Everitt på väg till riksdagen, 1967.

Ur FUB-Kontakt nr 5–6, 1967.

Ett av Allan Everitts första uppdrag som FUB-jurist var att skriva till regeringen och begära att man skulle stänga de statliga specialsjukhusen för ”vissa svårskötta psykiskt utvecklingsstörda”. Vipeholm, utanför Lund, var en sådan anstalt. Där hade sedan 1945 de s k sockerförsöken pågått. I forskningssyfte hade man matat patienterna med en extremt klibbig och söt diet i syfte att framkalla karies. De fick sina tänder helt förstörda.

Vipeholm 1968. Foto: Håkan Holmberg.

Och 1985 års omsorgslag blev den första rättighetslagen!

Inackorderingshemmen, som funnits på försök, blev nu en rättighet och döptes om till gruppbostad. För att få statsbidrag för dessa krävdes att var och en skulle få en egen lägenhet. Dessutom infogades alla de rättigheter (utom rätten till personlig assistans som kom med LSS, 1994) som idag finns i LSS § 9.

Effekterna blev långtgående. Den viktigaste var att lagen innebar dödsstöten för anstaltssverige. Nu påbörjades på allvar anstalts- och vårdhemsnedläggningarna. Och, till skillnad från vad som hände med psykiatrin vid nedläggningen av sinnessjukhusen, så skedde avvecklingen på ett bra sätt. De som flyttade ut fick det i de allra flesta fall ofantligt mycket bättre!

Fick bort omyndighetsförklaringen

Men Allan Everitts juridiska kamp fortsatte. Han spelade en viktig roll när det gällde att få bort omyndigförklaringen av personer med utvecklingsstörning. Och han kom självfallet också att bidra till utformningen av LSS.

Behovet av diskrimineringslagstiftning

Under 1970- och 1980-talen satt Allan Everitt i styrelsen för Handikappförbundens centralkommitté, HCK. Där argumenterade han för rättighetslagar och var med och formade förslaget till den myndighet som blev Handikappombudsmannen och vars uppgifter senare kom att ingå i Diskrimineringsombudsmannens. Han såg tidigt behovet av en heltäckande diskrimineringslagstiftning.

”Vi som hade förmånen att få arbeta nära Allan under de handikappolitiskt heta åren på 80-talet kan vittna om hans osvikliga lojalitet, hans generositet att dela med sig av sitt kunnande och inte minst av sin tid. Han fanns alltid till hands när man behövde hans stöd och var alltid beredd att ställa upp när kriserna infann sig.”

Barbro Carlsson

Allan Everitt och Riksförbundet FUB:s dåvarande ordförande Anna-Lena Krook, 2008.

Karin Stensland Junker och Bengt Junker

1940 gifte sig Karin Stensland Junker med Bengt Junker och tillsammans blev de ett team som kom att förändra villkoren för personer med funktionsnedsättning i Sverige. I 30 år, till Bengts död, var de tillsammans verksamma på en rad olika plan där de med en aldrig sinande energi drev på utvecklingen.

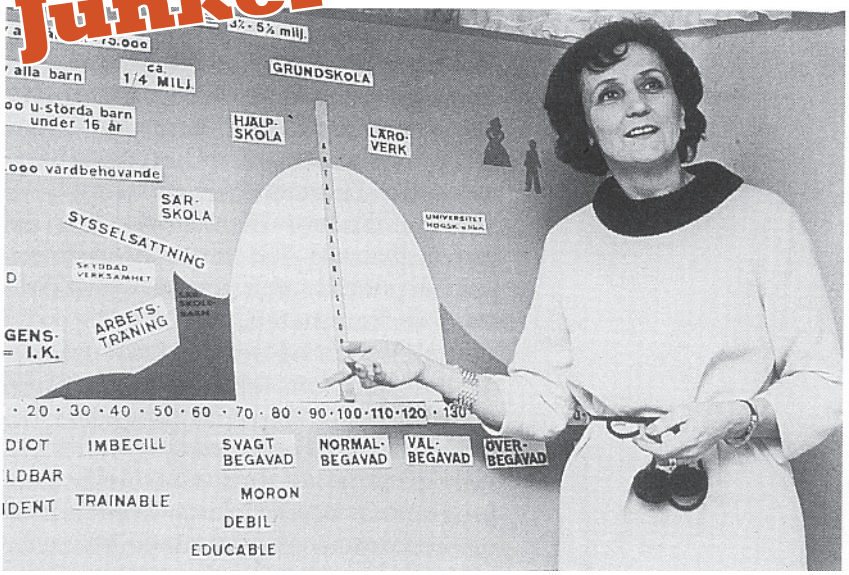

Karin Stensland Junker var en flitig föredragshållare – ofta i FUB:s regi.

Karin

Många som varit på kontroll av sina småbarn (7–9 mån) på barnavårdscentralen har mött något som kallas för Boel-testet. En liten pingla som man pinglade med utanför barnets synvinkel och såg om barnet reagerade. Blicken Orienterar Efter Ljudet – BOEL. Och Boel var också namnet på ett av uppfinnarens, Karin Stensland Junkers, barn som hade autism.

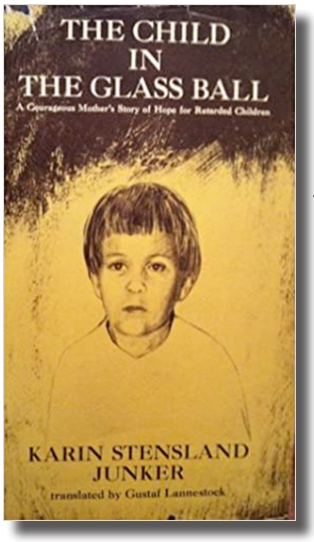

Från början var Karin en levnadsglad och aktiv flicka från en bokförläggarfamilj på Lidingö som drömde om att bli balettdansös. Men efter studenten kom hon på andra tankar och utbildade sig till journalist.

När hon var 24 år mötte hon Bengt Junker och tillsammans fick de fem barn varav två, Boel med svår autism och Anders med utvecklingsstörning.

Karin blev intresserad och deltog aktivt i bildandet av FUB och 1968 började hon studera psykologi. Som mor till två barn med funktionsnedsättning förstod hon betydelsen av att barnet tidigt får en känslomässig kontakt. Och det var då som hon utarbetade Boel-testet vilket ledde fram till en doktorsavhandling 1972. Provet är enkelt och förhållandevis tillförlitligt. Det blev därför snabbt rutinåtgärd på de svenska barnavårdscentralerna.

Då hade hon långt tidigare, 1961, gett ut boken ”De ensamma” som handlade om barn med autism. Boken blev en sensation. Ingen hade tidigare skildrat autism med så inkännande och öppen blick. Den översattes till många språk.

Lekoteken

Karin var en flitig föredragshållare vilket ledde till att många föräldrar tog kontakt med henne. En av dem var förskollärare Evy Blid som också hade ett barn med funktionsnedsättning. Tillsammans skapade de en träffpunkt för föräldrar på riksförbundet FUB:s kansli. Så småningom, när man flyttat till bättre lokaler, utvecklades träffpunkten till det första Lekoteket.

På Lekoteket kunde föräldrarna få råd och kostnadsfritt låna hem anpassade leksaker till barnen. Så småningom flyttades verksamheten till en villa som tillhörde Manillaskolan för gravt hörselskadade barn, där Bengt Junker var styrelseordförande. Här anordnades studiedagar och kurser för personal och man skapade en metodik som gick ut på att genom lek utveckla barnets alla sinnen.

Lekotekverksamheten spreds över landet (och utomlands) och snart började man utbilda personalen på sommarkurser på Scoutrörelsens folkhögskola Kjesäter med Evy Blid och Karin Junker som arrangörer.

Idag lever Lekoteken vidare i regionernas barnhabilitering.

Karin Stensland Junker fick en rad hedersutmärkelser och var bland annat docent vid Karolinska Institutet. Hon dog 2008.

Det faller dig inte in att tycka
att hela ängen är mindre vacker
därför att små och svaga blommor
växer sida vid sida
om större och grannare.

Varför tycker vi inte
att det ska vara lika självklart
att människor får växa upp
sida vid sida
fastän de är olika rustade!

Dikt av Karin Stensland Junker

Bengt

Bengt Junker föddes 1913. När han var elva år blev han sjöscout och det kom att prägla hans liv framöver.

Han sägs ha varit en vetgirig och ständigt nyfiken pojke. Snart visade det sig att han också hade organisatoriska talanger och när han var 23 år började han sitt arbete för scoutförbundet. Då hade han redan tagit studentexamen och börjat läsa juridik. Senare utbildade han sig också på Handelshögskolan.

Många toppjobb

Han fick en rad jobb, bland annat som disponent i Bonnierkoncernen och VD för Nordiska Uppslagsböcker. Ja, listan på toppjobb inom stat och näringsliv blev mycket lång.

Han var en av sin tids höjdare och 1963 kom han in i riksdagen för högerpartiet. Där blev han av den konservative skribenten Gunnar Unger kallad ”Sveriges ende professionella idealist”. Han var, skrev Unger: ”…en mycket praktisk och vid behov mycket hårdför idealist med konkreta mål och stor förmåga att få dem förverkligade.”

Bengt Junker var också kristen och hade fått venia – ett särskilt tillstånd för lekman att predika vid gudstjänst i Svenska kyrkan. Men sitt mesta engagemang lade han i scoutrörelsen där han 1951 blev chef och 1960 till 1966 förbundsordförande. Hans fina kontakter med näringslivet gjorde att han fick loss resurser och under 1950- och 1960-talen växte scoutrörelsen så det knakade.

”Envar har rätt att nå gränsen för sin förmåga”, brukade Bengt Junker säga. Han fick scoutrörelsen att ordna insamlingar som bland annat bekostade FUB:s första ombudsman. Foto: Gösta Nordin.

Scoutrörelsen stödde FUB

Det var nu som Bengt Junker på allvar började använda sin position för att stödja handikapprörelsen (som den hette då). Han lyckades få scoutrörelsen med sig i olika aktioner för att utveckla bättre stöd till hörselskadade barn, blinda barn och barn med CP-skada.

Det socialdemokratiska statsrådet Hildur Nygren skrev: ”Sveriges Scoutförbund har skrivit ett kapitel i svensk socialhistoria, som vi aldrig kommer att glömma”.

Bengt Junkers nästa insats blev stödet till personer med utvecklingsstörning. Även där ordnades insamlingar och stora resurser slussades över till det nystartade riksförbundet FUB, där han själv satt med i styrelsen. Eftersom det var han som skaffade fram pengar hade han också stort inflytande över hur de skulle användas. Bland annat bekostade de anställandet av den första ombudsmannen, Bengt Nirje, och skapandet av ALA, en fristående forskningsstiftelse som var inriktad på livsvillkoren för personer med utvecklingsstörning.

Folkhögskola och läger

När Scoutrörelsen 1964 startade en egen folkhögskola i Vingåker, Kjesäter, så gjordes den ”handikappanpassad” och den öppnades för personer med funktionsnedsättningar.

Bengt Junker var också med och skapade Lysestrandslägret, ett speciellt scoutläger där barn med funktionsnedsättningar deltog. Till lägret kopplades också ett konfirmandläger med samma inriktning.

Lysestrandslägret utanför Lysekil fick flera efterföljare: Marsbäcken utanför Västervik, Åsundsholm i Sjuhäradsbygden och Viken utanför Karlsborg. Det senare riktade sig till barn med utvecklingsstörning. Kanske det första exemplet på verklig inkludering.

Bengt Junker blev mycket hyllad för sina insatser. Han blev bland annat hedersdoktor vid Uppsala Universitet. Men han levde ett hektiskt liv och dog redan 1970.

1965 fick Bengt Junker Vasaorden för sina humanitära insatser. Undervisningsrådet Hildur Nygren överlämnade orden på Scouternas förbundskansli på Drottninggatan i Stockholm. Till vänster står Karin Stensland Junker. Bilden är hämtad från Föreningen Scoutmuseets vänner, Årsskrift nr 12, 1995, varifrån många uppgifter i texten också är hämtade.

Vivan Gunnarsson En radikal morsa!

Vivan Gunnarsson, född Christiernin, 1915–2001.

Vivan Gunnarsson var kanske urtypen för de arga mödrar som under åren präglat mycket av FUB:s arbete. Alltid i farten, alltid slagkraftig i diskussioner och alltid rättfram i sin kritik av snåla politiker och oskickliga tjänstemän.

Vivans stridbarhet var aldrig av det gnälliga slaget. Den var grundad i en djup politisk övertygelse om alla människors rätt. Från uppväxten i ett arbetarhem till solidaritetsarbetet med den Spanska republiken som krossades av fascisterna. Flera av hennes nära vänner stupade i Spanien. I kampen mot nazisterna hjälpte hon till att gömma flyktingar. Det berättas att statspolisen bevakade henne och ofta när hon slutade sitt arbete väntade en polis på andra sidan gatan. Efter ett tag tog hon mod till sig och bjöd polismannen på fika. Det visade sig att de kom från samma trakter och snart blev de goda vänner. En vänskap som varade under många år.

Som så många i hennes generation utbildade hon sig på Brunnsviks folkhögskola och 1945 träffade hon författaren Gunnar Gunnarsson. Året därpå valdes hon in i stadsfullmäktige som representant för kommunisterna. Hon engagerade sig bland annat i sociala frågor och skola och kultur. Bland vännerna fanns många svenska författare, som Nils Ferlin, Erik Blomberg och Stig Sjödin. Hennes litterära intresse kom till uttryck i journalistik och essäer samt i dikt. På grund av Ungernkrisen 1956 lämnade Vivan kommunistpartiet och blev radikal socialdemokrat. Allt mer av hennes tid gick åt till FUB eftersom ett av hennes och Gunnars barn, Olof, hade en utvecklingsstörning.

Carlslund – en av de största anstalterna

I början av 1960-talet flyttade Olof till Carlslunds vårdhem utanför Stockholm, en ”totalanstalt” med över 500 platser där det var meningen att personer med utvecklingsstörning skulle kunna bo från vaggan till graven. Så här berättade Vivan långt senare:

När vår son flyttades till Carlslund kom jag för första gången i kontakt med ett stort vårdhem. Jag var oförmögen att kunna bedöma Carlslund som vårdanstalt för barn och ungdomar. Jag hade aldrig sett ett vårdhem förr. … Jag upplevde ett stort och sterilt sjukhus. Stora sovsalar, långa korridorer. Personal i sjukhuskläder. Den gav ett intryck av att hela anläggningen var uppbyggd omkring sjuka människor. Och här skulle man lämna sitt barn för kanske livstids vård.

Jag saknade ett ställe där man kunde få sitta med sitt barn. Det fanns inget. Antingen fick man sitta i dagsalen tillsammans med alla andra barn och personal, eller annars fick man gå ut. Var vädret dåligt fick man uppsöka en trappa eller en port att sätta sig i. Jag tillbringade många regniga höstdagar första året, sittande på en stentrappa med min son, medan människor passerade upp och ner. Det fanns inga besöksrum och sovsalarna var låsta på dagtid, så där kunde man inte heller gå in. … Man såg andra föräldrar ibland men kontakten var det sämre med. Ibland möttes man i en trappa, på vägarna eller i skogen. … Många på Carlslund hade inga föräldrakontakter. … Många föräldrar avråddes redan på BB att ta hand om sina barn. ”Lämna bort. Glöm bort. Ni kan få fler”. Hur många gjordes föräldralösa av läkare och sjukhus som trodde sig vara välmenande? Man skrev in och placerade barn på vårdhem utan att ens tala med föräldrarna först. Det var bara att finna sig i ”experternas” råd.

Ur ”Handikapprörelsens historia”

Vivan startade en föräldraförening på Carlslund och var dess ordförande i tio år. Föreningen ordnade med helgresor till hemmen för dem som bodde på Carlslund och besöksbussar för föräldrar och andra anhöriga. De ordnade med utfärder och olika sammankomster för de anhöriga och deras barn och de låg på förvaltningen om anslag till förbättringar.

Föräldrarådgivningen

På början av 1960-talet träffades Vivan och Marianne Skantz, den senare hade varit med redan 1962 när Stockholms FUB-förening bildades. Marianne arbetade som familjerådgivare inom kommunen och många föräldrar med utvecklingsstörda barn vände sig just till henne eftersom de kände till att hon själv hade ett barn med utvecklingsstörning.

Vivan och Marianne beslöt att starta en egen föräldrarådgivning i FUB:s regi. 1965 blev Vivan föräldrarådgivare hos FUB i Stockholm. Det fanns inga pengar till lön förrän fyra år senare. Då hade föräldrarådgivningen blivit en viktig del i FUB:s verksamhet.

På Carlslunds vårdhem i Upplands Väsby norr om Stockholm bodde Vivan Gunnarssons son Olof. Vårdhemmet startades 1901 som en privat anstalt. Så småningom togs den över, först av Stockholms stad och sedan av landstinget och byggdes ut. Carlslund betraktades under 50- och 60-talen som flaggskeppet bland vårdhemmen i vårt land. Stort, nybyggt och flott med egen läkare och duktig personal. Och studiebesök från hela världen. Så här skulle utvecklingsstörda vårdas! Men under andra hälften av 60-talet gick luften ur däcken och under 70-talet avslöjades förfallet. Sedan tog det 10 år att lägga ned hela anstalten med över 500 utvecklingsstörda och över 1000 personal. Foto: Thomas Olsson.

Förutom den individuella rådgivningen kunde man den vägen fånga upp brister och behov som FUB-föreningen kunde driva gentemot myndigheterna.

Semester med Tage

Vivan Gunnarsson blev en viktig kraft inom FUB. Alltid stridbar och alltid engagerad. ”Här kommer landstingets dåliga samvete”, sa man om henne (det mesta av stödet till personer med utvecklingsstörning låg, fram till 1994, på landstingen). I flera år satt hon med i Riksförbundet FUB:s styrelse och många gånger deltog hon som representant för FUB på Omsorgsnämndens möten.

På slutet av 1960-talet lyckades hon driva igenom anslag till en semesterverksamhet för Carlslundsföräldrarna där de och deras barn kunde vistas några veckor tillsammans på Bommersviks kursgård.

Varje sommar fick de besök av Tage Erlander som hade gått i pension efter alla år som statsminister. Han och hans fru Aina Erlander brukade sitta länge och prata med dem.

Interiör från Carlslund på 1970-talet.

Glädjens hållplats

Före pendeltågens tid åkte man buss till Carlslunds vårdhem. Hållplatsen där vi steg av hette Glädjen!

Ordet har mist sin klang
ligger tungt i munnen
otympligt att uttala
hänger kvar i luften
hos bussföraren.

Tre kronor enkel, tack!
En timmes kryssning med bussen.
– egnahem och nybyggda skolhus,
radhus, bensinmackar,
kyrkor, grustag, grävskopor
Filadelfia.

Färjkarlen
har blivit bussförare.
Fraktar svikna förhoppningar,
tomma drömmar. Tunga tårar.
Unga ängsliga ögon. Gamla resignerade.
Unga osäkra ben. Gamla trötta.

Glädjens hållplats.
Grått skjul med bänk.
Anslagstavla och tidtabell.
Gunnebostängsel med grindöppning.
Carlslunds vårdhem
vid Glädjens hållplats.

Några timmar vistas vi med drömmar. Leder
dem. Sjunger för dem.
Drar rullstol. Dansar. Leker
Fångar in en glimt av igenkännande.
Gömmer undan en handtryckning som en skatt.

Vi ljudtydare, ögonletare, teckentydare
skattsökare, låsdyrkare, dörrknackare
vid Glädjens hållplats ...

Dikt av Vivan Gunnarsson

Lasse Zallin Revolutionären

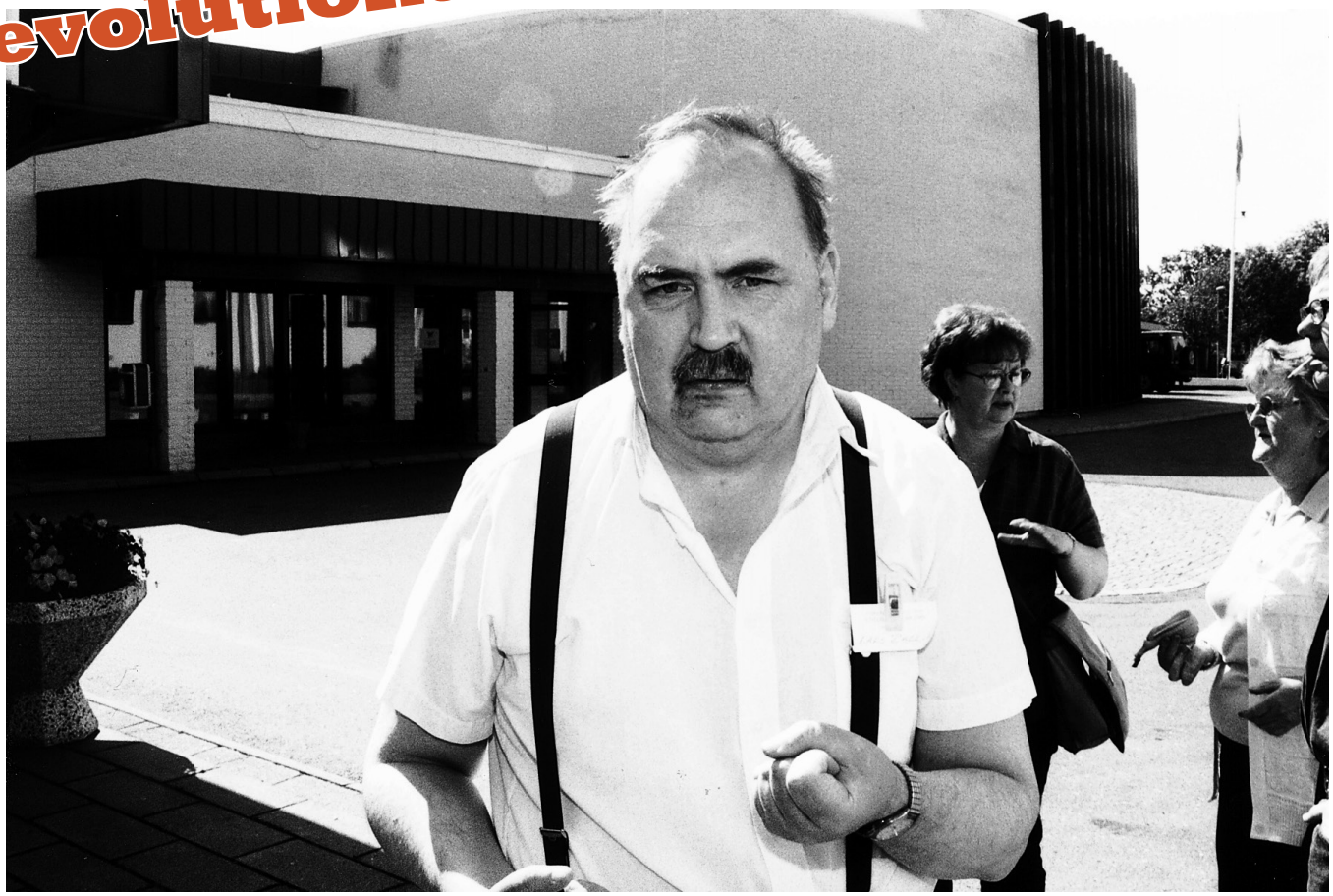

1999 anordnade FUB två forskningsdagar för personer med utvecklingsstörning på Billingehus i Skövde. Forskare från olika universitet och högskolor föreläste för dem som deras forskning handlade om. Det blev många intressanta möten! En av dem som deltog var självklart Lasse Zallin som då under 25 år hade kämpat för att personer med utvecklingsstörning själva skulle kunna påverka och synas mer i FUB.

Under 1970-talet pågick många strider som handlade om hur stödet till personer med utvecklingsstörning skulle utformas och om vilket inflytande de själva skulle ha över sina liv. Det var avgörande år. Många möten hölls i olika församlingslokaler. På dessa möten fanns det ofta en röst som mer än de flesta stod ut och krävde att personer med utvecklingsstörning skulle respekteras som individer. Det var en ilsken och påträngande röst som fick alla att lyssna. Den rösten tillhörde Lasse Zallin.

Första styrelseledamoten

Lars Göran (Lasse) Zallin var pionjär för utvecklingsstördas medinflytande. Han var den första person med utvecklingsstörning som 1976 adjungerades till FUB:s förbundsstyrelse och han deltog tillsammans med Richard Sterner vid konferenser ute i landet.

Han var också ledamot av rikssektionen Klippans första styrelse. 1976 medverkade han också i en film som hette ”Bryta is” och som kom att betyda mycket för att bekämpa fördomarna mot personer med utvecklingsstörning.

ILSMH:s kongress 1982 – en vattendelare

1981 var det ett Internationellt Handikappår. Frågan om handikappade personers roll och status i samhället debatterades flitigt och ledde till att ILSMH:s (International League of Societies for Persons with Mental Handicap) började tänka om. Vid sin kongress i Nairobi 1982 erbjöd man ett specialprogram, ett s k ”parallellprogram”, så att även personer med utvecklingsstörning skulle kunna medverka.

Lasse Zallin var en av de 30-tal deltagare som framförde sina rekommendationer till kongressens avslutande generalförsamling, ett budskap som ställde krav på ökad jämlikhet och förbättrade förutsättningar för att göra dessa personers deltagande mer meningsfulla.

NFPU om rätten att bestämma

Nu började det hända saker. I Norden fanns vid denna tid en betydelsefull organisation, Nordiska Förbundet Psykisk Utvecklingshämning, NFPU gav bland annat ut en liten tidskrift *Psykisk Utvecklingshämning*. Den

redigerades av Karl Grunewald på Socialstyrelsen och var vitt spridd över hela Norden.

Vid NFPU:s Generalförsamling 1991 antogs en handlingsplan med de viktigaste arbetsområdena. En av dem var ”Rätten att bestämma” och arbetet med detta leddes av Benita Johans, Åland och Lars-Göran Zallin, Sverige. Plötsligt gick det inte längre att ignorera rätten till inflytande och självbestämmande.

Den statliga utredning som så småningom skulle utmynna i LSS-lagstiftningen tog intryck och införde de s k målsättningsparagraferna 5–7 som bland annat säger:

> Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet ...
>
> Målet ska vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra. ...
>
> Verksamheten skall vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. ...
>
> Den enskilde ska genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor. Insatserna ska vara varaktiga och samordnade. De ska anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv.

Efter de stormiga åren på 1970-talet flyttade Lasse Zallin tillbaka till Skellefteå där han arbetade som informerare på FUB. Han har fortsatt att kämpa för att personer med utvecklingsstörning ska ha ett bra liv och slippa att utsättas för ringaktning och nedvärde-

”Lasse Zallin var den första person med utvecklingsstörning som var med och uppvaktade regeringen. Jag var med på FUB:s landsmöte 1978 i Ronneby och det var första gången som en person med utvecklingsstörning fick gå upp i talarstolen och framföra sina åsikter. Det var Lasse. Det är ett ögonblick jag aldrig glömmer. Åhörarna satt förstummade.”

Elaine Johansson, f d förbundsordförande för FUB.

Jöns Malmsten, till vänster, occh Lasse Zallin hjälptes åt att driva kravet på att personer med intellektuell funktionsnedsättning skulle få ett reellt inflytande över FUB:s verksamhet. Här kopplar de av vid Pie Blumes (då FUB-ombudsman) sommarstuga på Vikbolandet.

Gun-Lis och John Wärngren En livslång kamp

Titta på de höga anstaltsfönsterna som nu håller på att trasas sönder! Året är 1983 och orten är Vänersborg. Några mil norrut, i Mellerud, sitter John Wärngren och gläds över förstörelsen. Till en del är det hans förtjänst att de Norra klinikerna nu rivs. Där, bakom de höga gallerförsedda fönstren, har i över femtio år män levt inspärrade för att de betecknats som sinnesslöa och asociala.

När Anders Wärngren föddes 1952 med en svår intellektuell funktionsnedsättning blev det startskottet för hans föräldrars livslånga engagemang för honom och för alla andra som hade det som han.

När Anders föddes fanns det i stort sett inget stöd till de nyblivna föräldrarna. Barnläkarna rådde dem att placera barnet på en institution. Men de vägrade. Istället tog de 1969 initiativ till FUB:s länsförbund i Älvsborgs län. John Wärngren blev dess förste ordförande och till en början slogs han för att få landstinget att ställa upp med hemvårdare till de som hade barn med funktionsnedsättning. Man startade också, tillsammans med Röda Korset, ett lekotek för dessa barn.

Tog mycket tid

Engagemanget inom FUB tog mycket tid och kraft för John och Gun-Lis Wärngren. John var ute på sina resor som försäljare och uppköpare och den mesta fritiden gick åt till engagemanget i FUB, på lokal- och riksplan. Gun-Lis skötte firmakontoret och markservicen i hemmet tills Anders 1979 flyttade till Kroppefjällshemmet, ett vårdhem för 108 ”elever” i Melleruds kommun.

Tveksam till vårdhemmen

John hade, som FUB-ordförande, motsatt sig byggandet av ett nytt barnvårdhem i länet. Men när det gällde Kroppefjällshemmet och Nicklasbergs vårdhem i Vänersborg för 149 personer var han mer tveksam. Tidigt hade han börjat samarbeta med Karl Grunewald som var medicinalråd på Socialstyrelsen.

– Karl kom och hälsade på, berättade Gun-Lis för mig 2016.

– Han ville att Kroppefjällshemmet skulle läggas ner men vi och personalen stretade

John och Gun-Lis Wärngren med sonen Anders som 1991 fick plats i en gruppbostad. Bilden är från 2001. Anders avled år 2015, 58 år gammal.

John Wärngren var en stridbar förkämpe för utvecklingsstördas rättigheter. Här på FUB:s landsmöte 1972.

emot. Tack och lov så fick Karl rätt! Hemmet lades ner 1991. Och Anders flyttade till en gruppbostad. Där hade han det mycket bättre!

Förändringens vindar

Under 1970-talet lyckades John och Gun-Lis skapa respekt hos landstinget som vid den här tiden var ansvarigt för stödet till personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Genom att använda sig av pressen om det behövdes och genom att bjuda in såväl landstinget som FUB-medlemmarna till möten med forskare, debattörer och beslutsfattare så lyckades man få med sig alla i de förändringens vindar som nu började blåsa.

Specialsjukhuset

Den stora striden gällde specialsjukhuset i Vänersborg.

1916 hade Västgöta regemente kommit till staden. De huserade i flera pampiga kaserner. Men tio år senare beslöts att regementet skulle avvecklas och 1927 halades fanan på regementet för sista gången. Vad skulle man då göra med kasernerna?

Staten hade under 1930-talet beslutat sig för att skapa speciella mentalsjukhus för ”svårskötta” personer med intellektuell funktionsnedsättning. Och nu beslöt man att använda kasernerna till detta.

De statliga specialsjukhusen Vipeholm i Lund, Salberga i Sala, Västra Mark i Örebro och Källshagen i Vänersborg inhystes alla i förskräckliga gamla kaserner. Ofta tog man också över den stamanställda personalen.

På Källshagen inhystes 240 ”asociala sinnesslöa män”. 1972 kom Karl Grunewald dit på inspektion och riktade stark kritik mot specialsjukhuset. John gick ut i pressen och stödde Karl. Tillsammans blev de ett team som drev landstingen i Västra Götaland och staten framför sig.

Eftersom John nu också satt med i FUB:s förbundsstyrelse fick han vara med på de årliga träffarna med vårdchefer från hela landet. Inriktningen där från FUB:s sida var att specialsjukhusen borde bort. Så småningom fick man landstingen med sig på att ”ta hem” dem som spärrats in där.

Källshagen bytte namn till Norra Klinikerna och sedan försökte landstinget skapa ett nytt vårdhem på samma plats, Nicklasberg, men med den nya Omsorgslagen, 1985, var vårdhemmens tid förbi.

Trots protester från personalen och trots arga insändare i lokalpressen, som ofta riktade sig mot Johns inflytande över besluten, så lades anstalterna ner.

– FUB måste märkas, sa John när jag intervjuade honom några månader innan hans bortgång.

– Man har tappat bort den samhällspolitiska biten! När det gäller privatiseringarna och allt annat som händer nu borde FUB spela en helt annan roll som försvarare av utvecklingsstördas rättigheter!

Sedan skrockade han i telefonen:

– Föreningen för Ungdomens Bevarande – FUB!

Anders avled 2015 och John 2020. Gun-Lis framlever sina dagar på ett äldreboende i Mellerud.

Gunnar Kylén Han som förklarade

Gunnar Kylén var psykolog och professor i pedagogik vid Stockholms universitet när han 1968 fick i uppdrag att leda en forskargrupp på Riksförbundet FUB:s forskningsstiftelse ALA. Under elva år inriktade han hela sin kraft och forskning på att undersöka hur den intellektuella funktionsnedsättningen (IF) påverkar människors verklighetsuppfattning. Hur påverkar bristerna i begåvning personens sätt att förstå och samspela med sin omgivning och hur ska ett bra stöd vara utformat?

Vad innebär begåvning?

Vid denna tid var detta en revolutionerande inställning. Hittills hade man sett utvecklingsstörningen som ett statiskt tillstånd som kvalificerade innehavaren till livslång förvaring på anstalt. Men Gunnar Kylén var intresserad av vad begåvningen egentligen innebar för en människas verklighetsuppfattning.

Han studerade Piagets teori om begåvning och utifrån den formulerade han en egen teori om det som då kallades begåvningshandikapp. I denna teori fanns inte utrymme för de slappa och direkt skadliga beteckningar som idag blivit alltmer frekventa: ”tidig utvecklingsnivå”, ”står på en treårings nivå” osv. Det är beteckningar som leder fel både vad gäller människosyn och synen på hur stödet bör vara utformat. Att de ändå används i så stor skala säger något om hur viktig kunskap långsamt eroderat bort i takt med att regering, kommuner och privata vårdföretag struntat i utbildningsfrågorna.

Hur utvecklas verklighetsuppfattningen?

I sin analys av begåvningsutvecklingen gick Gunnar Kylén noggrant till väga. Hur ordnar man sina sinnesintryck? Hur utför man tankeoperationer? Vilken abstraktionsnivå finns i tänkandet? Frågorna var många men de gick att bena upp. Och i svaren låg en djupare förståelse för hur individen förmår tillämpa sina erfarenheter för att utveckla sin verklighetsuppfattnig. Därigenom blev det också lättare att se och förstå hur graden av begåvning påverkar tankeprocesserna.

Tre nivåer

För att kunna beskriva den intellektuella funktionsnedsättningens konsekvenser delade Kylén in nedsättningen i tre stadier, A-, B- och C-stadierna, där A-stadiet stod för en grav funktionsnedsättning medan C-stadiet betecknade en lindrig.

Men, skrev Gunnar Kylén, det är mycket viktigt ”att vi känner hela människan.” Samspelet mellan person och miljö påverkar också begåvningsutvecklingen. Genom att lära oss förstå individens olika egenskaper och hur de samspelar med omgivningen kan vi skapa en miljö som bättre tar till vara förutsättningarna hos den enskilde. Det var detta Kylén kallade ”helhetssyn”.

Abstraktionsnivån i tänkandet

Gunnar Kylén brottades med samma problem som vi har idag: Utvecklingsstörningen eller ”den intellektuella funktionsnedsättningen” var och är ett luddigt paraplybegrepp. Den innefattar människor med helt olika behov och förutsättningar. Det går knappast att göra ett konkret påstående om vad IF innebär för individen eftersom det man då påstår bara är giltigt för några få. Därför är det nödvändigt att också studera hur graden av funktionsnedsättning förändrar individens möjligheter att tänka och förstå.

Gunnar Kylén konstaterade att abstraktionsnivån hos en person med intellektuell funktionsnedsättning utvecklades långsammare och vid vuxen ålder stannade den på en lägre nivå. Men, skriver Gunnar Kylén: ”Den långsammare utvecklingstakten gör att en person med begåvningshandikapp på varje stadium av sin utveckling hinner göra fler erfarenheter än ett normalutvecklat barn, Han kan således inte liknas vid ett barn vad gäller den funktionella begåvningen.”

Präglade en generation vårdare

Det var nu äventyret startade! Kyléns teorier om begåvning och begåvningshandikapp och hans ”helhetssyn” på människan trycktes i enkla häften av FUB:s forskningsstiftelse ALA. De spreds över landet och kom att bli en hörnsten i den dåvarande grundutbildningen för personal inom omsorgerna.

Nu kom nyutexaminerade vårdare tillbaka till sina avdelningar, för på den här tiden bodde de flesta personer med utvecklingsstörning fortfarande på anstalter, och började se på sitt arbete på ett helt nytt sätt. Och på den miljö som man arbetade i! För, som Gunnar Kylén torrt och sakligt konstaterade, så borde man minst vara normalbegåvad för att klara av en vistelse i anstaltsmiljö utan att ta skada. Ju allvarligare funktionsnedsättning man hade desto större skada tog man av anstaltsvistelsen – tvärt emot vad man tidigare trott!

Gav den vetenskapliga grunden

För dem som kämpade för att lägga ner anstalterna var Gunnar Kyléns forskning betydelsefull. Han gav en vetenskaplig grund för påståendena om anstaltslivets skadlighet, som var svår att förbise.

A-, B- och C-stadierna kom så småningom att bytas ut mot beteckningarna grav, måttlig och lindrig utvecklingsstörning.

Men själva ansatsen, att det var möjligt att skapa förståelse, kommunikation och utveckling genom att

Gunnar Kylén, 1929–1994, var psykolog och professor i pedagogik. Mellan 1968 och 1979 arbetade han som vetenskaplig ledare och chef för FUB:s forskningsstiftelse ALA (anpassning till liv och arbete).

Gunnar Kyléns forskning var inriktad på att förstå utvecklingsstörningen i samspelet mellan människa och miljö.

Det finns två fantastiska föreläsningar av Gunnar Kylén på nätet: www.fungerandemedier.se

I dem utvecklar han sin syn på begåvning och begåvningshandikapp. Värda att ses!

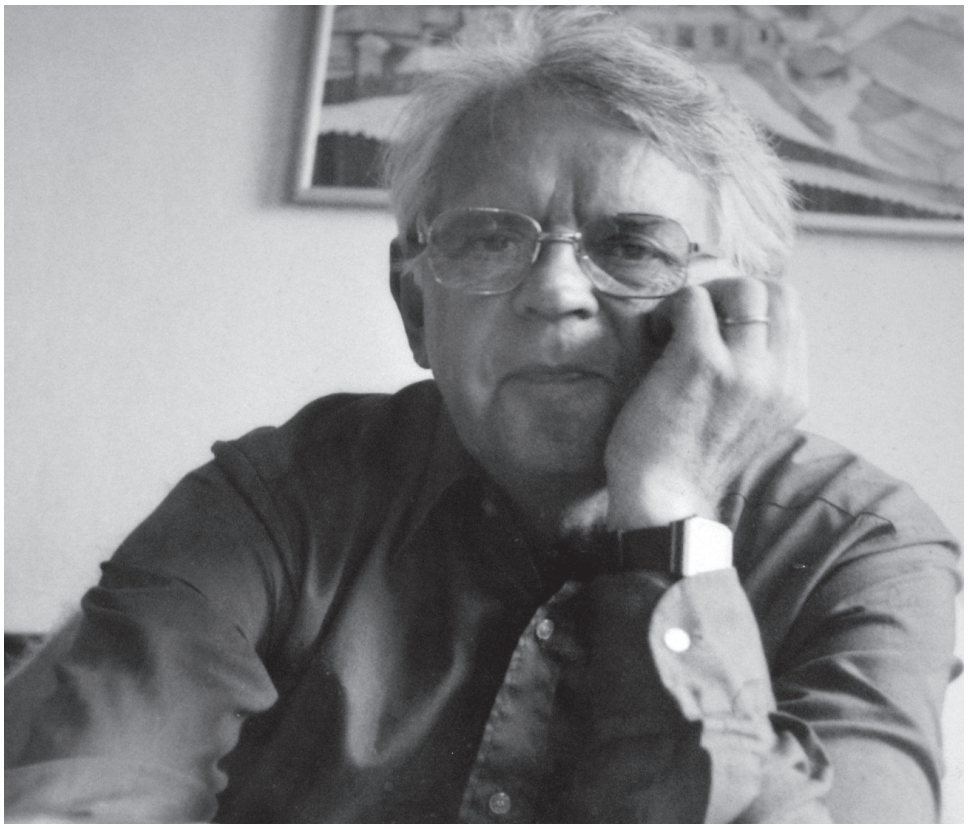

lära sig mer om graden av begåvningsnedsättning och om individens hela livssituation, kom att prägla en generation medvetna vårdare och arbetsledare. Det var mycket tack vare dessa kunskaper som övergången från omhändertagande omsorger på anstalt till personligt stöd i integrerat boende gick så smidigt.

Invändningar

Man kan ha invändningar mot vissa av Kyléns slutsatser. Så är nog t ex inte hans kategoriska påstående om att en person på A-stadiet enbart förstår och agerar här och nu, helt riktig. Och en del av dynamiken kan lätt gå förlorad i själva klassificeringen. Dessutom känns en del termer lite mossiga.

Hur nå fram?

Tveklöst är ändå att indelningen i stadier och ”helhetssynen” var enkla hjälpmedel som gjorde det möjligt att fundera kring hur man nådde fram till en individ. Själv minns jag t ex en diskussion i en personalgrupp där vi kom fram till att all form av ironi för alltid skulle vara bannlyst från gruppbostaden. Helt enkelt eftersom ironin förutsätter en så hög grad av abstrakt tänkande att den också hos personer med lindrig utvecklingsstörning skapar förvirring och osäkerhet. Den diskussionen hade varit omöjlig utan Kylén!

Nyutgåva

Mycket av den kunskapsgrund som skapat förståelse för vad utvecklingsstörning är har legat i träda under 2000-talet. Personalutbildningarna har lagts ner och forskningen har antingen inriktats på de s k neuropsykiatriska diagnoserna eller på inflytandefrågor.

De stora kunskapsluckor som idag finns inom LSS-verksamheterna fylls av glättiga och ytliga presentationer.

Det finns också ett förakt för de kunskaper som Kylén representerar. Bakom påståenden som ”det räcker med sunt förnuft” eller ”man kan inte ställa några generella kunskapskrav på personalen efter som stödet är så individuellt” ligger en påfallande nonchalans och nedvärdering av vilka krav man möter i arbetet med stöd till personer med omfattande funktionsnedsättningar.

Istället möter man ibland en övertro på modeläror där beteendet står i centrum och personalen instrueras att föra listor över oönskade uttryck. Att dessa s k ”evidensbaserade metoder” på fullt allvar lanseras som metoder för arbete i gruppbostäder är i sig ett mått på hur långt vi hamnat från Kyléns humanistiska insikter.

Gunnar Kylén ville nå ut till de berörda. I två tunna häften: ***Helhetssyn på Människan*** (1979) och ***Begåvning och Begåvningshandikapp*** (1981) sammanfattade han sina forskningsresultat på ett begripligt sätt. Dessa skrifter har betytt mycket för generationer av föräldrar och anställda. Stiftelsen ALA gav 2012 ut en sammanslagen nyutgåva av dem.

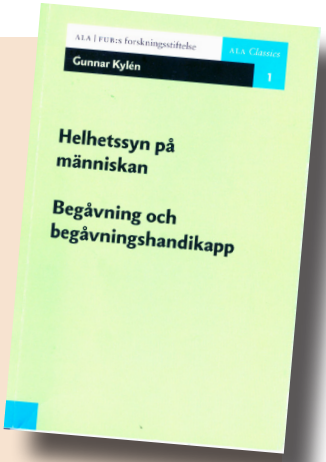

Sture Gustafson Etik och politik

Välgörenhet är *de mänskliga rättigheternas* **motsats!**

Det var tidigt 1960-tal när Sture Gustafson och hans dåvarande fru Sonia fick reda på att deras son Staffan hade en utvecklingsstörning. I ett litet kansli träffade de Bengt Nirje som då var FUB:s första ombudsman. Och därmed började ett 30-årigt engagemang i FUB-rörelsen för Stures del.

– Jag arbetade då med kyrkans tidning, Vår kyrka, och Bengt föreslog att jag skulle hjälpa FUB med ett litet medlemsblad, berättar Sture. Den omvandlades sedan till FUB-kontakt med Ann Bakk och Inger Frimansson, deckarförfattaren, som redaktörer.

Vän med Bengt Nirje

Bengt Nirje och Sture blev nära vänner.

– Bengt var så positiv och energisk, håret stod alltid på ända! Och han hade fullt av idéer! Vi kunde sitta på kvällen och plötsligt var han tvungen att ringa till ”Kalle”, Karl Grunewald, som då var medicinalråd på Socialstyrelsen, och om han satt och åt middag sa Bengt till honom att gå från matbordet för detta var viktigare!

På FUB:s kansli mötte Sture också Rickard Sterner.

– Vi hade många duster trots att vi hade samma grundinställning. Jag stod ju mer till vänster och var väl ganska omogen. Vi tyckte om varandra, och Richard gjorde verkligen en fin insats för FUB. Han jobbade alltid gratis!

Synen på välgörenhet

Sture Gustafson var med och startade en lokalförening för FUB i Nacka. Hanss engagemang ledde honom vidare till FUB:s förbundsstyrelse och till dess verkställande utskott. Men där hamnade han i hetluften. Den stora striden gällde synen på välgörenhet.

– Mycket hängde på välgörenhet, vid en här tiden. Vår familj fick t ex en julkorg från Lions i Tyresö! Det där var jag helt emot och jag blev osams med många. Välgörenheten är de mänskliga rättigheternas motsats! Det är en ideologisk fråga, men inom FUB förstod man inte detta.

Slutet av 1960-talet och hela 1970-talet var en tid med stora motsättningar. Sture lämnade i protest förbundsstyrelsen men fortsatte som ordförande i länsförbundet och i FUB Stockholm. Han medverkade också i Vårdarföreningen, en radikal personalorganisation som bland annat drev kravet på att alla skulle ha rätt till ett eget rum.

– I det sammanhanget måste man ju lyfta fram Karl Grunewald på Socialstyrelsen. Utan honom hade nog anstalterna funnits kvar även idag. Han var ju den som jag stod närmast, ideologiskt sett.

Etik och moral

Sture Gustafson började nu intressera sig för de etiska och moraliska frågorna som hänger samman med vår syn på människor med svåra funktionsnedsättningar. Tidigt lyfte han frågorna runt fosterdiagnostik och dödshjälp.

– Jag har försökt se dessa frågor ur deras synvinkel. Hur reagerar en person med funktionsnedsättning på frågorna om fosterdiagnostik. Vad innebär det när vi säger att vissa personer inte är önskvärda?

Ofstad, Bishofsberger och Wijkmark

För mig var Sture Gustafsons bok: ”Vår syn på etik” en ögonöppnare. Att försvara allas människovärde kan tyckas självklart. Men varför? Sture skrev, enkelt och begripligt om svåra ting. Det blev efterhand ett stort antal böcker som framför allt riktade sig till yrkesverksamma och anhöriga. Men var hämtade han själv sin inspiration?

– Jag har tre viktiga inspiratörer: Filosofen Harald Ofstad, Erwin Bischofberger och författaren Carl-Henning Wijkmark. Den förste är ateist och den andre är katolik, som jag. Carl-Henning vet jag inte riktigt, trots att vi blev väldigt goda vänner och samtalade ända tills hans död i september.

Idag är Staffan 58 år. Han bor i en gruppbostad i Tyresö och arbetar med hästar i den dagliga verksamheten. Sture har fyllt 82 år och lever i coronakarantän i Svartå utanför Degerfors, där han också har sina rötter. Och trots alla motsättningar ser han tillbaka på sina många år inom FUB med glädje:

– FUB har betytt väldigt mycket för väldigt många, säger han bestämt.

”Stödet måste granskas. Svarar verksamheten mot behoven? Vad brister? Främjar strukturerna ansvar och självständighet eller vanmakt och underkastelse? Även vårdideologierna – nedtecknade i exempelvis LSS och socialtjänstlagen – måste sättas under lupp. Vad menar vi med honnörsord som integrering och helhetssyn? Kan det vara så att integrering, som i princip är eftersträvansvärt, inte leder till ett gott liv alla gånger?

Målsättningarna som vi har och alla kommunala Funktionshinderpolitiska dokument, vad har de för funktion? Är de fasader som vi gör oss märkvärdiga över? Eller garanterar de att människor med funktionshinder verkligen ska få den service de behöver? Om det sista alternativet gäller, hur förklarar vi då glappet mellan de vackra formuleringarna och de knappa resurser som ställs till förfogande för att göra ord till handling?

Vi måste granska oss själva också. Vad är viktigast för oss: att vara politikerna till lags? Eller att vara lojala med vårdbolagets ledning? Eller med chefer och kolleger? Eller med facket och partigruppen? Eller att vara solidariska med människor med funktionsnedsättningar och deras familjer?”

Sture Gustafson

Elisabeth Broberg
Att våga synas

Elisabeth Broberg. Foto: Helene Glaskis.

"När jag var elva år visste jag inte att det var onormalt att gå på särskola och bo på elevhem. Jag visste inte så mycket om min värld då. Men så blev jag retad mer då och jag började må ganska dåligt. På elevhemmet där jag bodde då visste man inte vad man skulle göra, jag blev mer och mer inne i mig själv.

En dag sa man till mig att man skulle ringa till min kurator som kunde komma och prata med mig. Då sa jag till personalen, att jag vill kunna tala med er som jag känner. Och jag bara kände hur arg jag blev. Den gången kom det många tårar. Då ringde man till Thomas. Han kom och han väntade tills jag hade lugnat ner mej, sen började samtalet. Han tog sig tid och lyssnade på mina frågor och gav mej svar. Ett av svaren löd så här: "Du är utvecklingsstörd Elisabeth, men vi tycker om dej som du är".

Utvecklingsstörd, vad är det? Och vad betyder orden "vi tycker om dej som du är"? Det första har Conny svarat på. Men det andra skulle jag svara på. Vi tycker om dej som du är! Dom här orden fick mej att se på mej själv och mina vänner. "

Referat av Kent Ericsson från ett anförande av Elisabeth Broberg vid en konferens i Stockholm 21 sept. 1992.

Elisabeth Broberg var bara 18 år när hon, 1984, steg upp i talarstolen på en konferens med NFPU (Nordiska Föreningen Psykisk Utvecklingshämning).

– Jag var jättenervös, berättar hon. Jag hade köpt en ny kavaj och en ny kjol. Och det blev alldeles tyst när jag hade talat om människovärdet.

Gomorron Sverige

Tre år senare blev hon bekant för en stor del av Svenska folket. Det populära TV-program som sändes på lördagmornarna "Gomorron Sverige" hade fått vetskap om Elisabeth och ville ha med henne i programmet. Man sökte efter henne på dagcentret där hon arbetade. Men personalen tolkade tystnadsplikten som att de inte fick lämna ut hennes adress, ja, de kunde inte ens verifiera att Elisabeth arbetade där. Men redaktionen gav sig inte och lyckades till slut få fram en inbjudan till henne om medverkan. Den 28 november 1987 sändes programmet.

– Det var Fredrik Belfrage, Lill Lindfors, Sture Allén och jag som satt runt ett bord, berättar Elisabeth.

Idag, när personer med intellektuell funktionsnedsättning ofta syns i TV-rutan är det svårt att förstå vilket genomslag Elisabeths framträdande fick. Att någon satt där och med stor kraft presenterade sig själv och begärde att få bli tagen på allvar. Författaren till dessa rader minns den jublande känslan som infann sig när man kände att därmed ett fönster mot framtiden öppnade sig.

Även Elisabeth blev förvånad över reaktionerna:

– Det blev bara wow wow!, säger hon.

Evangelist i pingstkyrkan

Nu fick fler upp ögonen för Elisabeths förmåga. En pastor i pingstkyrkan i Borås frågade om hon ville arbeta för dem. Elisabeth tackade ja och där blev hon kvar i två år innan hon, efter en ettårig bibelskola, fick arbete som evangelist med lönebidrag i Linköpings pingstförsamling.

– Jag hade en ny och fin servicelägenhet och ett bra jobb. Jag åkte runt i hela Sverige och föreläste om utvecklingsstörning och människovärde. Då mådde jag bra.

Ombudsman i FUB

En dag såg Elisabeth en annons i tidningen FUB-Kontakt (som idag heter UNIK). Man sökte en ombudsman som själv hade en utvecklingsstörning. ”Det där låter intressant”, tänkte Elisabeth och sökte.

– Det var Conny Bergqvist, Lasse Zallin och jag som sökte.

Elisabeth var 28 år när hon började arbetet som ombudsman på halvtid på FUB. Den andra halvtiden hade hon kvar i Linköping och det blev ett väldigt pendlande.

– Jag jobbade för mycket, säger Elisabeth. Och jag fick inte så mycket stöd i min lägenhet som jag kanske hade behövt. Jag mådde inte så bra.

Till slut blev det för mycket för Elisabeth Broberg. Hon blev sjuk, lämnade det hektiska livet som språkrör för alla som har en utvecklingsstörning och flyttade så småningom hem till Borås. I nio år höll hon sig borta från allt vad FUB heter.

Sitter med i presidiet!

– Men nu sitter jag med i styrelsen för FUB här i Borås, säger Elisabeth glatt. Och googlar man på Internet ser man att Elisabeth varit i farten flera gånger.

Hon har bland annat slagits för ökad habersättning för dem som arbetar i daglig verksamhet och hon har protesterat mot att hennes gruppbostad blev privatiserad, vilket innebar att hon gick miste om den personal hon varit trygg med.

– Och på årets riksstämma med FUB ska jag sitta med i presidiet, säger Elisabeth Broberg som också ibland nuförtiden föreläser om hur det är att ha en utvecklingsstörning.

Elisabeth Broberg har aldrig varit rädd för att stå för åsikter som hon tror på. Vid valet 2018 var hon valambassadör för att få fler att rösta i Borås.
”Hon gjorde ett fantastiskt jobb!”, berättar Herawati Nowak, funktionshinderkonsulent.

Nedan är Elisabeth på utfärd med sina vänner från gruppbostaden i Borås.

Olov Andersson Skildraren

Varje folkrörelse med stora anspråk behöver sin skildrare. Någon som samlar upp minnen och erfarenheter, som berättar om avgörande ställningstaganden och vunna segrar. Den funktionen har Olov Andersson för FUB.

Livslångt engagemang

Olov Andersson är, som så många andra av FUB-rörelsens pionjärer en del av det demokratiska folkrörelsesverige som nu håller på att avvecklas. För hans del var engagemanget förlagt till centerrörelsen som på 1970-talet var en drivande kraft för ett mer decentraliserat och miljömedvetet samhälle.

Olov och hans hustru Kerstin hade som unga slagit sig ner i Tyringe utanför Hässleholm där båda arbetade som lärare. 1956 föddes deras andra barn, Brita, som hade en utvecklingsstörning. Därmed startade Olovs och Kerstins livslånga engagemang i FUB-rörelsen. Så här skriver Olov:

> I Finja, på en åker utanför Tyringe, låg det gamla arbetshemmet Backagården. I Tyringe hade vi sett kolonnen med de som där kallades "backagårdstöffarna" varje lördag komma vandrande i sin bruna rockar in till Pressbyrån för att köpa godis.
>
> I Tyringe låg också det privata vårdhemmet Ekeliden bakom sina höga murar som skulle skydda mot insyn. Det pratades mycket om de märkliga varelser som vistades därinne. I Hässleholm fanns särskolinternatet Fridhem med texten IDIOTANSTALT över entrén. Var det sådant som skulle bli vår Britas livsmiljö? Hennes framtid? Det var dystert.
>
> I vårt sökande efter något svar hittade vi Föreningen för Utvecklingsstörda Barn (FUB) i Hässleholm. Där fanns en grupp människor i samma situation som vi och där fanns information.
>
> Jag fick höra talas om Normaliseringsprincipen, om en Bengt Nirje, en Gunnar Kylén och om ett medicinalråd Karl Grunewald. Så småningom blev jag ordförande i Kristianstads länsförbund av FUB, medlem i länsförbundets samrådsdelegation med landstingets omsorgsnämnd och fick senare uppgifter i Riksförbundet FUB.

Forskning och historia

Efter några år inom lokalpolitiken och inom FUB med möten, uppvaktningar och föreningsarbete kom Olov efterhand att inrikta sitt intressepolitiska arbete inom två områden. Dels började han intressera sig alltmer för den historiska bakgrunden till FUB:rörelsens framgångsrika arbete, dels blev han intresserad av det forskningsarbete som nu började ta fart inom den akademiska världen. Båda inriktningarna kunde han förena när han blev filosofie magister i handikappvetenskap vid högskolan i Halmstad.

Han blev också redaktör för FUB:s kunskapsmappar, som var ett avancerat försök att serva medlem-

marna med information om aktuell forskning och metodutveckling.

Omfångsrik skriftställning

Efterhand blev Olov Anderssons skriftställning omfångsrik. Radar man upp hans artiklar och skrifter ser man tydligt hur han betat av område efter område för att förstå och skildra den utveckling som varit. Han har grottat ner sig i protokoll, dokument och minnesanteckningar, han har intervjuat och forskat och sedan har han sammanfattat sina fynd (en hel del av denna skrift bygger på Olov Anderssons historiska texter). Men han har också gett sin högst personliga syn på utvecklingen och han har flitigt delat med sig av sina erfarenheter som pappa. Här är några av hans många skrifter och artiklar:

- *Några trådar i FUB-väven*. En genomarbetad historik över hur FUB bildades och växte till en stark nationell organisation.
- *FUB-epoken Richard Sterner 1956–1978*. En fin historik över FUB-rörelsens kanske främsta och färgstarkaste företrädare.
- *De starka mödrarna*. Om hur ett antal kvinnor inom FUB förändrade samhällets stöd till personer med utvecklingsstörning.
- *Den tredje kraften*. Om radikala strömningar bland personal på vårdhemmen under åren 1960–1980.
- *En förälders resa med Karl Grunewald genom omsorgsvärlden*. Artikel i ”Omsorg i förändring”, som han också var redaktör för.
- *Varför är det så få personer med utvecklingsstörning som röstar*? Artikel om utvecklingsstörning och politiskt medborgarskap i tidskriften Intra.
- *Döden är inte lika för alla*. Artikel om åldrande och föräldraskap i tidskriften Intra.

Slapp institution

Olovs dotter Brita bodde aldrig på institution. Hennes första boende var ett inackorderingshem och senare var hon en av de första att, 1991, flytta till en gruppbostad i Hässleholm där hon gått i skolan och där hon hade sina vänner. Olov berättar:

> Hon var med och planerade lägenheten från grunden. Det var en spännande upplevelse. Det är en förträfflig gruppbostad, personalen har varit stabil och Brita trivs med dem och med sin kontaktperson som hon nu haft i 20 år. En gång försökte landstinget att placera henne på ett dagcenter som hon inte gillade. Men det lyckades vi avstyrka. Nuförtiden trivs hon bra i sin dagliga verksamhet.
>
> Ofta ringer hon på det inprogrammerade numret ”Hej – du pappa – vet du vem jag träffade idag när jag var och handlade?”
>
> ...
>
> När Brita flyttade in i sin lägenhet i den nybyggda gruppbostaden, belägen bland alla de andra stora moderna villorna, då fällde min fru och jag en tår av glädje. Vi hade sett hur hon växte i sitt självmedvetande när hon förstod att hon planerade för något eget, ett eget hem. Backagården och idiotanstalten var mycket långt borta.

2011 fick Olov Andersson FUB:s hederspris. I tidskriften Intra skrev han:

> Inom FUB har jag kämpat för normalisering och jag har skrivit om integritet, självbestämmande och om att personer med utvecklingsstörning ska ha makt över sitt eget liv.
>
> Hur gärna vi och andra än har försökt leva upp till alla de där fina orden så är det nog ändå så att makten över Britas eget liv ofta legat hos någon annan än henne själv. Det dyker alltid upp situationer när man som personal och förälder tar över och går emot sina vackra principer. Det är i alla de där vardagliga situationerna som vi ofta tar över. Vi borde hålla fingrarna borta och lita på dem det gäller.
>
> ...
>
> Det talas ofta om överbeskyddande föräldrar. De finns säkert, men kanske ligger det också i betraktarens ögon. Den känslomässiga bindningen och vår oro och omtanke kan tydas som överbeskydd av någon annan som inte har samma ansvar och upplevelser. Handlar det åter om makt över den som inte kan utöva makt själv?
>
> Som förälder till en person med utvecklingsstörning lever man ständigt med denna ambivalens. Ingripa eller inte ingripa, beskydda eller känna att man sviker. Problemet ligger nog mest hos oss själva som föräldrar, om man nu har den läggningen. Då är det lättare sagt än gjort att visa tillit, men kanske kan man ha nytta av att plocka fram sina tankar och funderingar, så att man ser hur de ser ut.

Olov Andersson, Halmstad, fil mag och under många år skolledare, har i flera arbeten belyst FUB:s historia genom intervjuer, genomgång av arkiv etc. I detta arbete har han haft ett nära samarbete med Högskolan i Halmstad.

Tage och Ingrid Hällvall Folkrörelsens strävsamma par

Tage och Ingrid Hällvall 2002. Tage gick bort 2015 men Ingrid är fortfarande verksam som studicirkelledare för FUB:s äldsta föräldracirkel.

Tage och Ingrid Hällvall är barn av ett annorlunda Sverige. De bodde båda på landet och fick inte läsa till studenten. Men inom nykterhetsrörelsen lärde de sig grunderna i föreningsteknik och samhällsbyggande, och på folkhögskolan, där de träffades, skaffade de sig bildning och socialt engagemang. Sedan blev det Socialpolitiska institutet i Stockholm för båda. Så såg ju ofta bildningsgången ut för dem som sedan, under efterkrigstiden, byggde upp den svenska välfärdsstaten. Och där skulle ingen längre behöva stå med mössan i näven för att få mat och kläder till sina barn. Och ingen skulle längre behöva sända iväg sitt barn till stora inhumana anstalter.

Ingrid och Tage Hällvall var 72 respektive 79 år när jag, hösten 2002, hälsade på i deras trivsamma lilla radhus i Jönköping.

Påssjuka ledde till skada

Ingrid bjöd på nybakade bullar och berättade att de redan på 1950-talet beslöt att slå sig ner i Jönköping, där de båda kom att arbeta socialt. Ingrid fick bland annat jobb som landstingets handikappkonsulent och Tage blev avdelningschef för kommunens äldre- och handikappomsorg.

De födde två söner, Mats och Anders, som klarat sig bra i livet. Men 1962 föddes Magnus och han kom att förändra inriktningen på deras liv.

Ingrid hade haft påssjuka under graviditeten och Magnus föddes med en virusskada på centrala nervsystemet.

– Jag var väldigt oförberedd på detta, berättade Ingrid. Läkarna på barnavårdscentralen klappade honom på huvudet och sa att han nog bara var lite sen i utvecklingen. Dom lyssnade inte på våra farhågor i början.

Det tog nästan fem år innan läkarna undersökte Magnus ordentligt och konstaterade att han hade en utvecklingsstörning.

– Det kändes bra, för vi förstod ju att det var något som var fel.

Inte till Nannylund

När Magnus var sju år ansågs han som färdigutredd. Det konstaterades att han hade en svår begåvningsnedsättning och Ingrid och Tage fick beskedet att Magnus skulle flyttas till vårdhemmet Nannylund i Eksjö där träningsskolan fanns.

Det får bli över min döda kropp, sa Ingrid.

– Jag hade ju läst lite barnpsykologi och jag tyckte att barn skulle växa upp i hemmet om de kunde det! Jag hade bland annat jobbat på Lövsta ungdomsvårdsskola och jag visste vilka skador man kunde få om man fick växa upp på barnhem.

– På den tiden var det också så att man fick vara glad om barnen kom hem varannan helg, sa Tage. 1974 lyckades vi i FUB få igenom att de skulle få komma hem en gång i veckan. Men det var ju kostnader förenade med det, så det var inte populärt.

Landstinget var på efterkälken

Både Tage och Ingrid engagerade sig i FUB. Tage som bl a ordförande i länsförbundet och Ingrid bl a som ledamot i riksförbundets styrelse.

Länsförbundet hade startats redan 1960 och råkade ofta i konflikt med landstinget i Jönköpings län. Men Tage och Ingrid stod på sig och snart började det hända saker.

Från att ha varit på efterkälken, med många små vårdhem av skiftande kvalitet och flera stora institutioner, blev Jönköpings län en föregångare. Där startades det första korttidshemmet, där inrättades särskilda tjänster för avlösare i hemmet – en föregångare till assistansen – och man lyckades få landstinget att förbättra stödet till anhöriga, bl a genom landstingets hemvårdsbidrag.

Redan på 1970-talet fick man igenom att barn med utvecklingsstörning skulle få tillgång till fritidsverksamhet och daglig tillsyn också efter att de fyllt 12 år. FUB-föreningen i Jönköping startade det första fritidshemmet för tonåringar år 1980.

– Det handlade alltid om pengar, sa Tage. I början fanns en stor snålhet och ovilja att satsa på utvecklingsstörda. Ofta var de politiker i landstinget som ägnade sig åt sociala frågor inte så starka. Men så småningom ändrades detta.

Rättsombud

Ingrid var också FUB:s rättsombud i Jönköpings län. Hon hjälpte personer med utvecklingsstörning och deras anhöriga att hävda sin rätt och, om det behövdes, driva kraven vidare till domstol.

– Många handläggare vill använda socialtjänstlagen istället för LSS, berättade hon. Regler och rättspraxis når inte fram till de kommunala handläggarna.

– Ett bekymmer idag är att kommunerna försöker armbåga sig bort från insatsen gruppbostad, sa Tage. Många klarar inte av att bo själva. Och det kan vara svårt att ha en massa personliga assistenter i sitt hem. Tyvärr har ju dessa assistenter blivit ett genomgångsyrke och den insatsen har inte alltid fungerat så bra. Skillnaderna i samhällsstöd mellan olika personer är också väldigt stor. Stödet beror ofta på vem som är företagsam nog. Har man en stark ställning i samhället så har man lättare att få insatser. Kommunen skyller på att det är den enskilde som ska söka. Men det står ju också att kommunen har skyldighet att informera och hjälpa till att söka.

Vi måste hjälpa till med frigörelsen

– Normala barn sköter ju frigörelsen själva, berättade Ingrid eftertänksamt. De börjar redan när de är ett eller två år gamla. Men för oss som har utvecklingsstörda barn är det mer problematiskt. Vi föräldrar måste själva ta ansvar för frigörelsen och hjälpa till och puffa på. Och det tar ju tid. Risken med de som bor hemma länge, som till exempel vår son Magnus, är att de hinner bli vuxna. Då tar ju frigörelsen längre tid och kanske blir den ännu mer smärtsam.

Magnus flyttade så småningom till en gruppbostad där han trivs bra. Mern det var ingen lätt sak.

– Vi var ju så inbodda med varandra och han var van vid att vi alltid fanns där och servade honom. Och för oss har det inte varit helt lätt. Att personligt och känslomässigt gå igenom frigörelseprocessen från ett vuxet barn, som varit så beroende av stöd och hjälp, gav oss många nya erfarenheter.

Cirkel i över 20 år!

För Ingrid kändes det viktigt att dela med sig av sina kunskaper och erfarenheter till andra föräldrar. Något år efter att Magnus flyttat till gruppbostad startade hon en föräldragrupp, en cirkel, som fick heta ”Att flytta hemifrån” och på den vägen är det. Detta är nog den FUB-cirkel som funnits längst. I över 20 år har man samlats och delat med sig av sina erfarenheter.

Gemensam kraft

Tage och Ingrid Hällvall har betytt mycket för de utvecklingsstördas rättigheter i Jönköpings län. Man förstår att landstingsbyråkrater och kommunala tjänstemän haft svårt att stå emot den kraft som de tillsammans utvecklade. Det märktes så väl att de kunde ge varandra stöd genom livet och att de hittat ett fint sätt att samarbeta och förbättra livet för personer med utvecklingsstörning och deras anhöriga i Jönköpings län.

Tage dog 2015, men Ingrid som fyllde 90 på hösten 2020, träffade, när detta skrevs, fortfarande sina vänner i föräldracirkeln.

1999 startade en studiecirkel för mammor till barn med utvecklingsstörning. Motor i studiecirkeln var Ingrid Hällvall vars son Magnus flyttat till en gruppbostad. Hon hade, tillsammans med maken Tage, arbetat många år inom FUB och hade lång erfarenhet av det intressepolitiska arbetet. Den studiecirkeln håller fortfarande på. Många har blivit gamla och några har fallt ifrån, men man träffas ändå regelbundet, för man trivs så bra tillsammans!

Studiecirkeln 2010. Sittande: Wanda Arvidsson, Yvonne Nilsson, Marianne Ivarsson, Krystyna Maciejewska, Ylva Lundin och Karin Lago.
Stående: Yvonne Belin, Eva Hübinette, Solweig Höög, Mona Gustafsson, Ingrid Hällvall, Ingrid Hjelm och Märta Davoust.

Anna Strand
Mot alla förmyndare!

2014 fick Anna Strand Intrapriset för sitt arbete med Grunden.

Millenieskiftet innebar födseln av en helt ny syn på vad personer med lindrig intellektuell funktionsnedsättning (IF) kan göra. Efter att ha tröttnat på att ständigt bli överkörda och omyndigförklarade startade några personer i Göteborg föreningen Grunden. Man ville slippa beroendet av oförstående kommunala beslutsfattare och av föräldraorganisationen. Bara personer med IF kunde bli medlemmar. En av pionjärerna var Anna Strand.

Sluta gulla!

Anna Strand föddes 1957 med Downs syndrom. Men redan tidigt reagerade hon mot alla som ville sätta en stämpel på henne bara för att hon hade en funktionsnedsättning. Hon tröttnade på att hon själv och andra vuxna människor inte togs på allvar. I en intervju i GP (2006) berättar hon om vad som hände när hon och hennes kompisar ville ordna en fest:

– Vi behandlades som barn. Det var ballonger och serpentiner i taket. Men jag var 29 år och ville inte gå på barnkalas. Jag ville bestämma själv hur mina fester skulle se ut.

I en annan intervju sa hon:

– Det där gullandet som de gör med barn. De får sluta. Använd inte sådana ord som ni säger till barn. Gulle hit och gulle dit. Vi är vuxna människor.

Grunden till allt

Det var 1986, när Anna Strand var 29 år, som fröet såddes till det som skulle bli Grunden. Då var hon med i en annan förening, där föräldrar ordnade aktiviteter för ”ungdomssektionen”.

– Det var knäppt att det kallades ungdomssektion fast flera av oss var vuxna. Och aktiviteterna planerades över våra huvuden.

I samma veva började Anna Strand och en Anders Bergström, som då var ombudsman på FUB, prata om att starta en ny förening. Första lokalen de fick tag i var belägen i en källare, därav namnet Grunden. I dag har föreningen ca 500 medlemmar i Göteborg. Föreningen har också spridit sig till flera olika städer, och runt om i Sverige finns nu ytterligare 400 medlemmar.

Målet för Grunden är ett samhälle där alla behandlas som medborgare med lika värde, oavsett om man har en funktionsnedsättning eller inte.

– Vi ser varandra på Grunden, sa Anna Strand. Utifrån ser de oss på ett annat sätt.

”Jag hade en dröm. Den handlade om att vi skulle bygga en stor och stark riksorganisation. Nu har drömmen blivit verklig: Riksföreningen Grunden Sverige!
Men jag har fortfarande en dröm.
Jag har en dröm om alla vi som kallas för intellektuellt funktionshindrade en dag skall leva i ett land där vi inte bedöms efter namnet på ett handikapp utan efter vår personlighet.

Anna Strand

People First

Anna Strand var till en början också aktiv i FUB. Hon var en av dem som såg till att Riks-Klippan (nuvarande Inre Cirkeln) bildades år 1995. Hon satt i Riks-Klippans styrelse år 1998 till 2001.

Det var också då hon började engagera sig internationellt i People First International, en rörelse som ville ge makt och inflytande åt personer med IF.

Så här skrev hon och Anders Bergström (som då var ombudsman i Grunden) 1999:

Utländska ord som self-advocacy och empowerment når oss. Ord som det inte finns någon svensk motsvarighet till.
Ändå förstår vi att de står för styrka, självständighet och beslutsamhet. Power har vi lärt oss betyder makt och styrka; en kraft.

...

Här hemma pratar vi fortfarande om medinflytande och om rätten till inflytande. I vår organisation, FUB, har inflytande för personer med intellektuella funktionshinder varit en prioriterad fråga sedan slutet av 70- talet. Men ambitionen att lösa frågan inom FUB har hittills inte lyckats, då fortfarande föräldramedlemmarna är de som har det egentliga inflytandet och rätten till besluten.

...

Men trots allt; Sverige har de senaste åren legat i täten och utgjort spets i arbetet för ökat inflytande. Där har Åke Johansson haft en enorm betydelse. Inte minst här hemma. Han har blivit symbolen och förebilden i Sverige och i världen.

...

People Firstkonferenserna var fantastiska uppvisningar av vilken styrka och vilka möjligheter som ligger i att människor med intellektuella funktionshinder själva samlas och delar erfarenheter och kommer fram till slutsatser och planer för det framtida arbetet.
Från Sverige gick vi storögt och storörat igenom konferensen. Vi tittade och lyssnade. Människor köade vid mikrofonerna för att berätta sina historier, jämföra och fråga. ”Vad är en stor institution hos er? Hur många bor det i en gruppbostad? Hos oss bor det 20 personer i gruppbostäderna. Jag känner en som blir inlåst varje kväll.”
Man sjunger kampsånger, skojar, gråter, skrattar och delar med sig. Människor från världens alla hörn. Från Aukland på Nya Zeeland, Melbourne i Australien, från Afghanistan, Afrika, Sydamerika.

Ur artikel i Intra nr 4/1999.

Göran Stridsberg
Att ha rätt och att få rätt

Göran Stridsberg och hans dotter Cecilia, 2010. Foto: Hans Hallerfors.

”Det finns alltid något att göra åt saker och ting”

Göran Stridsberg står stadigt med båda fötterna på sin hemmasnickrade altan. Utan större åthävor har han under de senaste 30 åren varit drivande när det gäller stödet till funktionshindrade i Kalmar län. Som rättsombud inom FUB har han haft hundratals duster med kommunpolitikerna i Småland och på Öland. Som pappa till Cecilia har han också varit med och skapat framsynta lösningar för boende och daglig verksamhet.

Vid Haraldsmåla, inte långt från Ålem, bor Göran Stridsberg med familj i ett stort rött gammalt skolhus.

Som energiskt rättsombud i FUB har han skaffat sig massor av kunskaper om hur man bäst ska nå resultat när man brottas med paragrafer och handläggare.

Arbetargrabb från Malmö

Som arbetargrabb i Malmö på 50-talet fanns begränsade möjligheter att ta sig ut i den stora världen. Som 17-åring mönstrade Göran Stridsberg på, trots föräldrarnas protester. Han blev matros i handelsflottan och följde med ett fartyg som gick mellan olika hamnar i Nordamerika innan det blev dags för militärtjänstgöring. Återigen öppnade sig en möjlighet att komma ut i världen: han blev FN-soldat i Kongo under striderna på 60-talet.

– Jag tjänstgjorde som chaufför åt en indisk granatkastarpluton. Det var tufft men vår sammanhållning var god och tack vare den var det uthärdligt. Jag var nog inte medveten om hur farligt det egentligen var.

Väl hemkommen fick han lägga band på äventyrslustan och lära sig ett yrke. Han blev betongarbetare och var bl a med att bygga Rosengård i Malmö.

1973 flyttade han, hustrun Tekla och sonen Joakim till Kalmar. Göran Stridsberg fick arbete hos Lantmännen. Han for kors och tvärs över riket och uppförde silon. Då var det en självklarhet att alla arbetare skulle vara fackligt anslutna. Och byggnadsfacket var starkt.

Hittade nätverk

1975 föddes Cecilia som – efter mycken oro och mycket utredande – visade sig ha Rubinstein-Taybis syndrom. Det är ett mycket ovanligt syndrom (i Sverige föds bara 1–2 barn per år med det) som kännetecknas av kortväxthet, utvecklingsstörning mm.–

Så småningom hittade Göran och Tekla fram till ett litet nätverk där de kunde lära av andra föräldrar och utbyta erfarenheter. För som förälder vill det till att vara vaksam och se till så att barnet får det stöd som man behöver.

– Föräldrarna vet för det mesta mer än läkarna, säger han. Det blir vi som får utbilda personalen så att de ger vårt barn ett bra stöd.

– Cecilia behöver t ex sova middag för att orka. Och ibland är det för många personer runt henne. Det går åt så mycket energi när man hela tiden måste hålla koll på vad som sker, säger Göran. Likadant är det med maten. Där behövs specialkunskaper för att anpassa stödet:

– Cecilia vägrade äta kött. Hennes käkar förmådde inte tugga sönder köttet. Det där finns det många som har problem med. Ta kontakt med Mun-H-center*, uppmanar Göran. Dom är jätteduktiga!

Man behöver inte acceptera

När Göran och Tekla såg att det inte fanns någon daglig verksamhet som passade Cecilia beslöt de att ta saken i egna händer. De startade en egen verksamhet: Miniprint, som från början var ett skolkooperativ, men som på föräldrarnas initiativ ombildades till ett kooperativ för daglig verksamhet. Man arbetar med screen-tryck på textil. Kooperativet består av föräldrarna till sex ungdomar plus de två anställda.

Samma sak med bostaden, de alternativ som kommunen erbjöd var inte särskilt lockande så de fixade ett eget boende.

– Vi skapade en stiftelse och lyckades få låna till ett hus där Cecilia och två andra ungdomar flyttade in. Jag var inte så insatt då, idag skulle jag nog valt en annan driftform, t ex en ekonomisk förening.

1984 blev Göran Stridsberg ombudsman i Byggnads. Inte för att han varit speciellt fackligt eller politiskt aktiv tidigare, ”men man visste ju var man stod”. Kanske var det där som Göran började intressera sig för det juridiska. Att, som han säger: det är en sak att ha rätt och en helt annan att få rätt.

Livslångt engagemang

När Cecilia kom till världen innebar det också ett livslångt engagemang i FUB Kalmar bl a som ordförande under flera år.

– 1992 gick jag en kurs för rättsombud i FUB, berättar Göran.

Och med samma energi som han tidigare förhandlade fram bra avtal till medlemmarna i Byggnads började Göran nu jobba för att FUB-medlemmarna skulle få det stöd som lagen sade att de hade rätt till. Göran satt med vid förhandlingsbordet med LSS-handläggare, han drev ärenden till länsrätt och kammarrätt och för det mesta fick han rätt. För Göran kan sin lagstiftning.

Kalmar län var på 90-talet okänt eftersom man där hade flest domar som man inte verkställde, d v s människor fick inte de platser i gruppbostäder och korttidshem som man sökte.

– Det där var en jobbig tid och de negativa attityderna hängde med även efter kommunaliseringen. Jag minns att jag pratade med Karl Grunewald och han sa ”bjud ner mig!”. Vi fick till stånd ett möte där chefstjänstemän, hela socialnämnden och massor av folk, över 200, kom. Karl gick igenom vad som stod om hur lagen skulle tolkas och om hur handläggningen skulle ske. Det var som att dom först då förstod, för sedan svängde det. Och Kalmars kommun blev betydligt bättre på att leva upp till LSS-lagens intentioner.

100-tals ärenden

Men annars har det varit ett krigande, framför allt med småkommunerna i Småland och på Öland.

Han berättar om olika fall som han drivit. Fosterfamiljen som inte fick avlösning, de tre som bott i en gruppbostad i tio år. Plötsligt sa kommunen till deras föräldrar att nu får ni ta hem dem, för vi kan inte driva den här gruppbostaden längre!

Flera 100-tals ärenden har det blivit. Och det mesta har skett på ideell basis.

– Jag hade kunnat jobba hur mycket som helst med detta, säger Göran. Det minskade aldrig, snarare tvärt om. Det har blivit allt svårare att få rätt.

Ändå är hans råd till nyblivna föräldrar glasklart:

– Ta reda på dina rättigheter! Gå med i FUB. Sitt inte och gråt, engagera dig istället och träffa dem som har det som du.

Och samma råd vill han, som gammal folkrörelseman, ge personalen:

– Gå med i facket! Ligg på så att ni får utbildning!

Melodikrysset

Det är sådan han är, Göran Stridsberg.

– Det finns alltid något att göra åt saker och ting, säger han. Man behöver inte stillatigande acceptera.

Men mest tycker Göran Stridsberg om att snickra på skolbyggnaden där de bor. Det har han hållit på med sedan 1970-talet. Swimmingpool och växthus har det blivit. Han har kraftiga händer som är lika bra på att blanda murbruk som på att skriva inlagor till länsrätten.

Och så gillar han att umgås med Cecilia. De brukar lösa melodikrysset tillsammans.

Conny Bergqvist Agitatorn

I Conny Bergqvists liv finns många svek. Som treåring blev han bortlämnad till ett barnhem och uppväxten på olika institutioner blev en hård skola. Som vuxen lärde han sig att många inte vill respektera den som är annorlunda. I många år, bland annat ombudsman i FUB, har han använt sina erfarenheter för att hjälpa andra.

Conny Bergqvist föddes i Eskilstuna 1950. Hans föräldrar klarade inte av att ta hand om honom så redan som 3-åring hamnade han på barnhem, först i Eskilstuna, sedan i Katrineholm. Conny har inte så många minnen från den tiden. Men ett minne finns:

– Det var en personal som jag tyckte så mycket om. Jag ritade en teckning till henne och skrev att jag tyckte om henne. ”Sån skit!”, sa hon och slängde min teckning. Sedan blev vi ovänner.

Efter nio års barnhemsvistelse flyttades han till en ny institution, Nävertorpsskolan, ett särskoleinternat.

– Ingen talade om för mig varför jag skulle gå där, säger Conny ilsket. Jag blev väldigt bråkig. Till slut flyttades jag till Sävstaholm där det bara bodde killar som var för besvärliga för att bo på andra skolhem.

En bra rektor och en ny mamma

En ilsken och bråkig 14-åring kom till Sävstaholms skolhem. På många sätt blev det hans räddning.

– Där fanns en bra rektor, Lars Bolander, berättar Conny. Och jag fick en kompis, Reidar. Hans mamma tyckte om mig.

Trots att mycket förändrades till det bättre var det ändå en orolig tid för Conny. Ett tag flyttades han till ett fosterhem i Torshälla, men där trivdes han inte. Sedan sändes han tillbaka till Sävstaholm där han bodde ett år till.

Till slut, 1968 kom han äntligen till Borås.

– Min kompis Reidars mamma tog mig som fosterbarn. Hon betydde mycket för mig. Jag fick jobba i hennes firma och sedan, efter yrkesskolan fick jag jobb på ett vårdhem, Hedagården. Jag gick också på Kjesäters folkhögskola, där trivdes jag inte, och jag deltog på scoutläger på Marsbäcken och Åsundsholm.

Fick informera

Conny funderade mycket. Vem han var och varför han inte kunde leva ett liv som andra gjorde.

– Jag och en kompis gick med i FUB. Det var väl först då som jag egentligen förstod att jag var utvecklingsstörd. 1980 var det Handikappåret och då blev jag ombedd att informera om mitt handikapp i skolorna. Det var också då som jag för första gången kunde säga att jag var utvecklingsstörd.

Förvaltaren som svek

Conny Bergqvist bodde 30 år i Borås. Han arbetade på Samhall, bodde i en gruppbostad och hans engagemang i FUB blev allt djupare. Samtidigt hade han ibland svårt att få livet att gå ihop, hans hetsiga humör och hans oförmåga att hålla i pengar gjorde att man tillsatte en förvaltare som bestämde över hans ekonomi.

Det är nu som en ny erfarenhet av svek fogas till de många gamla sveken i Conny Bergqvists barndom. Hans förvaltare lyssnade inte på honom.

– När jag ville köpa kläder sa han att ”det blir billigare om du bantar!”, berättar Conny.

Snart upptäckte han också att pengar försvann från hans konto.

– Jag fick räkningar sända till mig. När jag frågade förvaltaren påstod han att de var betalade. Då gick jag till banken och bad att få se på mitt konto. Där såg jag att det inte stämde. Då gick jag till överförmyndaren men hon trodde mig inte. Förvaltaren hade sagt att jag själv hade tagit ut pengarna. Men, sa jag till henne, hur skulle jag kunna göra det när mitt konto är spärrat?

Det blixtrar i Conny Bergqvists ögon när han berättar om hur ingen trodde på honom.

– Inte ens dom som var anställda för att hjälpa mig, trodde på mig, säger han indignerat. Det tog nästan knäcken på mig.

Tiden gick och ingen brydde sig om att undersöka på allvar om Conny hade rätt. Inte förrän ett år sena-

re när man upptäckte att förvaltaren inte betalt Connys hyra, reagerade man. Då kopplades också FUB:s förbundsjurist Lars Lööv in.

Det blev rättegång och förvaltaren fälldes för förskingring till villkorlig dom och böter. Senare upptäckte man att Conny inte var ensam om att ha blivit bestulen på pengar av honom.

Det är lätt att man fastnar i sådana oförrätter, allra helst som de ingår i en serie av erfarenheter som alla handlar om att inte ha blivit lyssnad på. Men Conny gjorde inte det:

–Jag fick en gliring av honom när han blivit dömd, han sa att jag bara varit ute efter pengarna. Först ville jag ge igen men så tänkte jag att det vill jag inte bjuda honom på, så jag sa bara att det finns regler som gäller för mig och det finns regler som gäller för dig. Och sedan är det inte mer med det.

– Fast, tillägger Conny och skrattar, du kan gärna skriva att det inte krävs någonting för att bli överförmyndare i Borås!

Jag tänker inte skämmas!

Stärkt gick Conny vidare i livet. Han engagerade sig i Klippan, FUB:s sektion för medlemmar med utvecklingsstörning. 2003 bklev han ombudsman på Riksförbundet FUB och sedan Klippan-informatör. Han hittade sin starka sida: att han är bra på att prata med andra personer med utvecklingsstörning om de erfarenheter som de delar.

– När folk är dumma utan anledning så finns det ingen inledning att finna sig i det. Andra ska inte behöva uppleva det jag har upplevt, säger Conny. Framför allt är det viktigt att man får reda på vad utvecklingsstörning är, att man pratar om det.

Conny Bergqvist tycker inte att ordet utvecklingsstörning har dålig klang.

– När jag tänker på min barndom så blev jag aldrig retad för att jag var utvecklingsstörd. Men jag råkade i många konflikter eftersom jag betedde mig knäppt. Ordet utvecklingsstörning är inte nedvärderande i sig. Däremot kan man ha negativa erfarenheter kopplade till det ordet. Men de erfarenheterna försvinner inte bara för att man ändrar beteckningen. Själv accepterar jag inte att jag är utvecklingsstörd, men jag har lärt mig leva med det. Jag är stolt för den jag är och jag tänker inte skämmas för att jag är utvecklingsstörd!

Idag bor Conny Bergqvist i en gruppbostad i Solna. Den drivs privat och det tycker han inte är så dumt.

– Man kan ställa större krav på dem. De är ju rädda om sina pengar så de vet att de måste sköta sig för annars kanske man flyttar och då blir de av med sin inkomst.

Annars tycker Conny Bergqvist att det finns mycket som är dåligt och förljuget runt personer med utvecklingsstörning.

– Ta till exempel detta med att man sätter studentmössa på utvecklingsstörda. Det är ju ett hån! Alla vet ju ändå att man inte kan ta studenten. Det är som om man inte duger om man inte har tagit studenten. Men det har inte jag och jag är stolt ändå!

De flesta gör så gott de kan

Vi pratar om personal. Om vad man kan kräva och hur personal ska vara. Han visar mig sina 10 ”budord” som han publicerat.

– Personalen ska kunna lyssna, säger han. Och inom rimliga gränser ska de vara som en kompis. Om jag berättar något så ska de inte föra det vidare. Om de måste tala om det för andra så ska de berätta det för mig.

Conny Bergqvist har många exempel på personal som varken lyssnat eller kunnat bära ett förtroende. Men sedan säger han generöst:

– Det är ändå en klar övervikt för bra personal som jag haft. De flesta gör så gott de kan. Tyvärr är det ingen hög status i att jobba som personal, väldigt många har ingen utbildning och det är många som inte kan få något annat jobb som arbetar i gruppbostäderna. Det borde vi ändra på.

Connys tio budord

Precis som Martin Luther King hade drömmar så har jag också drömmar:

- *Min dröm är att jag ska bestämma vad jag ska ha för hjälp och inte personalen.*
- *Min dröm är att jag ska bestämma vem som ska komma och väcka mig på morgonen.*
- *Min dröm att det är vi utvecklingsstörda som har anställt personalen.*
- *Min dröm är att det är vi som bor på gruppbostaden som ska ha sista ordet vid förändringar.*
- *Min dröm är att personal och boende ska ha utvecklingsplanering tillsammans.*
- *Min dröm är att jag ska bli tagen på allvar och att det betyder lika mycket det som jag säger som det som personalen säger.*
- *Min dröm är att det är dom som bor i gruppbostaden som bestämmer när man ska se på TV i lägenheten, inte personalen och när det passar dom.*
- *Min dröm är att jag inte ska behöva flytta till en annan gruppbostad om personalen är sjuka eller har semester eller blir utan hjälp.*
- *Min dröm är att det är jag som avgör hur dum jag ska vara, inte personalen.*
- *Min dröm är att jag inte ska behöva förklara varför, när jag ber om hjälp av personalen.*

Conny Bergqvist

Elaine Johansson Alltid verksam

Året är 1985 och hon som står framför Stretereds Vårdhem utanför Göteborg med ett bestämt tag om sin rapport heter Elaine Johansson. Hennes rapport handlar om livssituationen för personer med flerhandikapp (som det hette på den tiden). Den kommer att diskuteras flitigt i media och bland beslutsfattarna. För den visar att det inte är bra. Ingenting av det goda som vårdhemmet Stretered stoltserar med i kontakterna med samhället fungerar i verkligheten. De som bor där får varken den träning eller den omvårdnad som de behöver. Och med den rapporten har ytterligare ett betydelsefullt steg tagits i den långa kampen mot anstalternas avveckling.

Stod inte rätt till

Elaine Johansson och hennes make Kent hade 15 år tidigare fått en dotter, Pia, med flerfunktionsnedsättning och Retts syndrom. Då upptäckte Elaine att allt inte stod rätt till i samhället. Som mor till Pia mötte hon både arrogans från läkarkåren och misstro och ointresse från samhället. Och Elaine ilsknade till. En ilska som förde henne till FUB där hon kom i kontakt med andra föräldrar med samma erfarenheter. Hon var med och startade en lokalförening i Möln-

dal och sedan blev hon ordförande i FUB Göteborg och Bohuslän.

Och samtidigt fick hon den där anställningen på Omsorgsförvaltningen som ledde till hennes rapport.

Eldorado

Men det räckte inte med det. Hon tog initiativ till syn- och hörselundersökningar av personer med utvecklingsstörning. När hon senare fick anställning i Göteborgs kommun, utvecklade hon Eldorado, som blev ett sprudlande aktivitets- och kunskapscenter för personer med svåra funktionsnedsättningar. Och hon tog initiativ till en av de första YH-utbildningarna för personal inom LSS.

Inclusion International

Snart blev hon också aktiv i regionen där hon fortfarande är ordförande i Västsveriges avdelning av Funktionsrätt. Och sedan också på riksplanet där hon under åren 1990–1998 var förbundsordförande för FUB. Där började också hennes internationella engagemang. Hon blev styrelseledamot i Inclusion International och under flera år har hon utbildat och stöttat anhöriga och personal i Rumänien, Argentina, Japan med flera länder.

Kooperativet Kikås

Samtidigt fanns ju Pia där och Elaine och hennes make funderade mycket över hur hennes framtid skulle se ut.

Elaine tyckte inte att gruppbostaden var en tillräckligt bra boendeform för Pia. Hon behövde ett mer personligt stöd än vad hon ansåg att personal i gruppbostad hade möjlighet att ge. Däremot gillade hon den gemenskap och samvaro som ofta fanns där.

Hennes lösning blev ett kooperativ, Kikås, där några föräldrar till barn som trivdes ihop slog sig samman och hyrde ett hus. Så småningom lyckade de få köpa huset från den private husägaren som gått i konkurs. Stödet bestod av personliga assistenter som anställdes av kooperativet.

Tillsammans

Sådär har det hållit på, år efter år. Elaine har suttit på möten, ofta som ordförande, och målmedvetet har hon drivit de frågor som gynnar personer med utvecklingsstörning. Hon har dykt upp på träffar och konferenser och hon säger inte alltid så mycket, men när hon tar till orda lyssnar alla. Vissheten har alltid funnits där – att ingenting ordnar sig av sig självt. Att vi tillsammans måste se till att få saker och ting gjorda.

En fågelmamma

Att vara mamma till ett barn med funktionsnedsättning är för många att leva i ständig oro. 1996 gjorde Elaine en skrift "Vi fick välja bostad, varandra och andra" som handlade om hur man kunde arbeta med kooperativ och personlig assistans. I den skildrar hon sin egen vånda:

Jag känner mig som en fågelmamma med två ungar i boet. (Jag har också en 21-åring som läser på universitetet och fortfarande bor hemma).

En unge sitter på bokanten och flyger då och då till de närmaste träden. Mamman kan inte längre bestämma över när han skall flyga och när han skall komma hem. Det gör den flygfärdige ungen själv.

Han flyger hem emellanåt och får lite mat (ber om pengar eller om att få låna bilen) Han kommer själv att avgöra när det är dags att flyga hemifrån.

Längst nere i boet, i det goda, varma dunet, ligger den fågelunge som aldrig kommer att kunna flyga.

Samhället ställer krav på att mamman skall lyfta upp ungen till bokanten och stöta henne över den. Men vi vet vad som händer om ungen ramlar ur boet utan att kunna flyga.

Boendekooperativet med de personliga assistenterna kan sägas vara ett skyddsnät under boet

Den 6 juni 1994 lyfte jag ungen över kanten. Nu ligger hon i nätet. Förhoppningsvis är det så finmaskigt att ungen inte ramlar igenom.

En helg per månad kommer ungen hem till boet igen och får uppleva tryggheten med mamman. Även om nätet inte är lika skönt att ligga i som dunet, ser och upplever ungen mer nere i nätet. Boet är varmt och tryggt men det känns instängt och utsikten är begränsad.

Under den första tiden flackade fågelmamman oroligt mellan bo och nät för att se om skyddet var pålitligt. Med tiden har mamman lugnat ner sig och sitter nu på bokanten och ser sig nöjd omkring

Elaine och Pia Johansson.

En lärorik historia

FUB:s historia

Olov Andersson har grävt djupt bland styrelseprotokoll, tidningsurklipp och egna intervjuer. Resultatet är en intressant och lärorik skildring av FUB:s framväxt och utveckling till en rikstäckande organisation.

Några trådar i FUB-väven
FUB, 165 sidor.
Pris 100 kr.

Frakt ingår. Beställ från: www.fub.se
Eller från e-post: butiken@fub.se

En gedigen historik

Karl Grunewalds stora standardverk om personer med utvecklingsstörning beskriver historien från antiken till nutid. Ett måste för varje LSS-verksamhet som vill veta varför stödet ser ut som det gör! Intra har kommit över ett antal böcker som vi nu kan sälja billigt.

Från idiot till medborgare
Gothia förlag. 496 sidor. Inbunden.
Pris 280 kr.

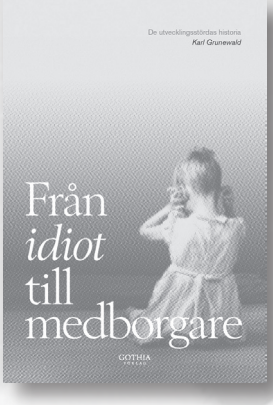

Barnen som växte upp på anstalt

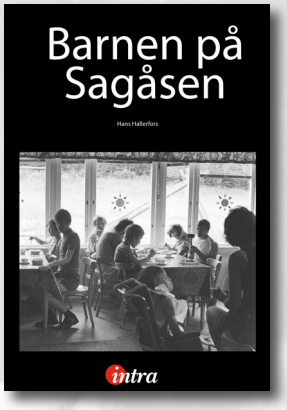

På barnanstalten Sagåsen utanför Göteborg bodde på 1970-talet 248 barn. En skildring av Hans Hallerfors om hur omsorgerna såg ut för 50 år sedan när små barn låstes in på anstalt.

Barnen på Sagåsen
Intra, 138 sidor.
Pris 120 kr.

Frakt tillkommer. Beställ från: www.tidskriftenintra.se
Eller från e-post: info@tidskriftenintra.se

Bilder, händelser

Så här har historien aldrig skildrats förut! Karl Grunewald använde sig av tidningsurklipp, bilder och personliga kommentarer för att skildra alla de stora och små händelser som sammantaget ledde fram till den stora omsorgsrevolutionen. En bok om när institutionerna avvecklades och frihetens vindar svepte bort en massa unket förtryck!

Omsorgsrevolutionen
Intra, 228 sidor, 154 bilder.
Pris 200 kr.

Bokslut över en epok

Den här vänboken till Karl Grunewald på hans 90-årsdag blev genom sitt rika innehåll till både ett bokslut över en spännande epok och en framtidsinriktad debattbok. Med bidrag av över 20 författare, bland annat Mårten Söder, Pernilla Glaser, Kerstin Vinterhed, Ove Mallander och Peter Brusén..

Omsorg i förändring.
Intra, 278 sidor.
Pris 150 kr.